

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Puberaal, lastig of radicaliserend?

Ine Spee en Maartje Reitsma

Colofon

Deze publicatie is tot stand gekomen met subsidie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Met dank aan Elleke Ketelaars (KPC groep), Henriëtte Hoogendorp (IVP), diverse schoolleiders, leerkrachten en schoolagenten.

Vormgeving

Stephan Csikós, Den Haag

Coverfoto

K9woolley, iStockphoto

Illustraties

Eva Hilhorst, pagina 19, 22

KPC Groep

Inhoud

Inleiding	4
1 Achtergrondinformatie	6
1.1 Wat is radicalisering?	6
1.2 Voedingsbodem en risicofactoren	7
1.3 Wat is mondiaal jihadisme?	9
1.4 Rol sociale media	10
1.5 Geen duidelijk profiel	10
1.6 Herkennen van radicalisering	11
2 De rol van de school	16
2.1 Maatschappelijke taak	16
2.2 Schoolniveau	17
2.3 Klasniveau	22
2.4 Leerlingniveau	24
2.5 Curatief	28
2.6 Repressief	29
3 Waar kunnen onderwijsinstellingen terecht?	31
3.1 Voor vragen en ondersteuning over radicalisering	31
3.2 Voor ondersteuning op lokaal niveau	33
3.3 Materialen en websites over burgerschap	34
3.4 Materialen en websites over radicalisering, sociale uitsluiting, criminaliteit en discriminatie	36
Literatuur	38
Bijlage: Radicx	40

Inleiding

Een schoolgemeenschap maakt deel uit van de samenleving en kan haar ogen niet sluiten voor wat er in die samenleving gebeurt. Vandaag de dag is de kans op terroristische aanslagen substantieel geworden. En iedereen heeft de verantwoordelijkheid om ogen en oren open te houden om de veiligheid in Nederland te beschermen. Dat geldt dus ook voor leerkrachten die voor de klas staan. Toch kan deze ‘burgerplicht’ op gespannen voet staan met de opvatting die scholen hebben over hun taak. Scholen willen immers geen verlengstuk zijn van politie en justitie. Daarom is het belangrijk om stil te staan bij de vraag wat nu eigenlijk de maatschappelijke en pedagogische opdracht van scholen is.

De school is primair een omgeving waar leerlingen kennis opdoen van de wereld en werken aan hun persoonlijke ontwikkeling en vaardigheden. Wat betreft de persoonlijke ontwikkeling heeft het voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs te maken met een specifieke levensfase van hun leerlingen: de puberteit. Zoals bekend hebben jongeren in deze levensfase te maken met grote lichamelijke en geestelijke veranderingen in hun groei naar volwassenheid. Het verlangen naar een duidelijk doel in het leven, naar identiteit en ideologie, is in deze fase heel vanzelfsprekend. Het leven is een grote zoektocht en daar hoort het experimenteren met nieuw gedrag, met religie en het zich afzetten tegen ouders en de maatschappij bij. De zoektocht van pubers naar een eigen identiteit en het onderzoeken van (extreme) ideologieën of politieke uitingen is in feite heel normaal en geen nieuw verschijnsel. Denk aan de provobeweging, aan de krakers in de jaren ‘70 en ‘80, aan het marxistisch gedachtegoed, enzovoort. Het gedrag dat jongeren vertonen moet gezien worden in de brede context van het politieke klimaat, de samenleving, hun opvoeding, familieachtergrond en de sociale context, de ‘peergroep’ waartoe zij behoren en vele andere facetten die van invloed zijn op hun ontwikkeling.

Uit Het Parool, februari 2015

—

Ahmed Marcouch als veertienjarige: Ik had ook zo’n typisch tulbandpetje op. Wij adoreerden de moedjahedin.

In een kraakpand in het centrum van Amsterdam kwamen ze wekelijks bijeen: Marcouch, zijn studerende, oudere broer en een groep jonge moslims veelal Marokkaans, maar ook afkomstig uit Egypte, Somalië, Algerije en Soedan: we leerden de Koran reciteren, bespraken de exegese en de fikh, de islamitische plichtenleer. We keken naar videobanden en luisterden naar cassettebandjes met opzweepende preken en kopieerden die voor elkaar.

Een zekere mate van radicalisering, zegt Marchouch, hoort bij opgroeien. “Je bent roekeloos, overschat jezelf. Het gaat erom dat je de goede mensen om je heen hebt om je zonder kleerscheuren door die fase heen te helpen. Dan kom je er sterker uit en leidt het er niet toe dat je in een ver land laat afmaken.”

Hij had geluk. De andere jongeren in zijn groep waren al wat ouder. “Ze hebben me geleerd te twifelen en kritisch te zijn. In feite hebben ze me gederadicaliseerd. Opgroeien als moslimpuber gaat gepaard met een grote angst jezelf kwijt te raken in de grote oceaan van het vrije Westen waar van alles gebeurt wat volgens de Koran niet mag.”

Aangezien experimenteel gedrag bij de puberteit hoort, is het lastig om gedrag van jongeren snel te duiden. Wanneer is er sprake van pubergedrag, wanneer is er sprake van een verstoorde ontwikkeling en wanneer is er sprake van radicalisering?

Zeker vanuit het beperkte schoolperspectief (wat weet de school van het leven dat de jongere leidt buiten de school?), is het moeilijk om signalen goed te interpreteren: het herkennen van het radicaliseringsproces van een jongere is bepaald niet eenvoudig.

Toch doet de school ertoe, alleen al vanwege het feit dat jongeren een belangrijk deel van hun leven op school doorbrengen, zich daar ontwikkelen, gekend en begeleid worden. Wanneer er veranderingen optreden in hun gedrag, is dit óók op school zichtbaar.

Het is een illusie te denken dat we daarmee iedere radicaliserende jongere kunnen traceren voordat hij of zij naar Syrië vertrekt. Wel kunnen docenten op school met jongeren in gesprek gaan en hen persoonlijke aandacht geven. Daarnaast kunnen ze ook het omliggende systeem inschakelen. Die verantwoordelijkheid sluit aan bij recente initiatieven om de zorgplicht van scholen te verankeren in de wet.

Waar gaat deze publicatie over

Nederland heeft te maken met verschillende vormen van radicalisering: van rechts- tot linksextremisme, van dierenactivisme tot islamitische radicalisering. Omdat in het huidige tijdsgewricht de meeste vraagstukken gaan over mogelijke islamitische radicalisering en jihadisme, ligt daar in deze publicatie de focus op. Deze publicatie is geschreven vanuit de pedagogische opdracht van scholen¹ en is bestemd voor alle professionals die aan een school verbonden zijn. Maar ze is ook bedoeld voor mensen die een taak hebben in de zorgketen van de school en voor beleidsmakers.

Deze publicatie wil docenten die met jongeren van circa 10 tot 18 jaar te maken hebben, bijstaan om hun soms moeilijke taak zo goed mogelijk uit te voeren. Het gaat vooral over proactief en preventief (en deels curatief) handelen om ontsporing van jongeren vroegtijdig te signaleren en mogelijk te voorkomen. Deze publicatie gaat niet over repressie – dat is immers geen taak van de school maar van politie en justitie – maar over het nemen van verantwoordelijkheid door de school.

Dit is géén publicatie met alle ins en outs van allerlei vormen van radicalisering. Wel biedt het een kader waarin het proces van radicalisering geplaatst kan worden, op welke manier dit jongeren en de school kan treffen en wat de school hieraan kan doen. Én het gaat over het belang van het hebben van een professioneel netwerk en hoe dit al vroegtijdig kan worden benut. Daarmee denken we een bijdrage te leveren aan het tijdig signaleren van de ontsporing van jongeren die zich afkeren van onze samenleving.

---

¹ Om de leesbaarheid te bevorderen spreken we in deze publicatie over scholen waar we allerlei onderwijsinstellingen bedoelen en over leerlingen waar we ook studenten en deelnemers bedoelen

Achtergrondinformatie

In dit hoofdstuk gaan we in op de achtergronden van radicalisering en geven we hierover enige basale informatie. Voor intensievere bestudering van het fenomeen radicalisering, in het bijzonder het jihadisme, verwijzen we naar studies die momenteel in grote getale verschijnen.

1.1 Wat is radicalisering?

Er bestaan verschillende definities van het begrip radicalisering. ‘Het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme’ (2014) hanteert de volgende definities van radicalisering, extremisme en (mondiaal) jihadisme.

Radicalisering: een geesteshouding waarmee de bereidheid wordt aangeduid om de uiterste consequentie van een denkwijze te aanvaarden en die in daden om te zetten.

Die daden kunnen maken dat op zichzelf hanteerbare tegenstellingen escaleren tot een niveau waarop ze de samenleving ontwrichten doordat er geweld aan te pas komt, het tot gedrag leidt dat mensen diep kwetst of in hun vrijheid raakt, of doordat groepen zich afkeren van de samenleving.

Extremisme: de benaming van het fenomeen waarbij personen of groepen op buitenparlementaire wijze over de grenzen van de wet gaan en (gewelddadige) illegale acties plegen om politieke besluitvorming te beïnvloeden.

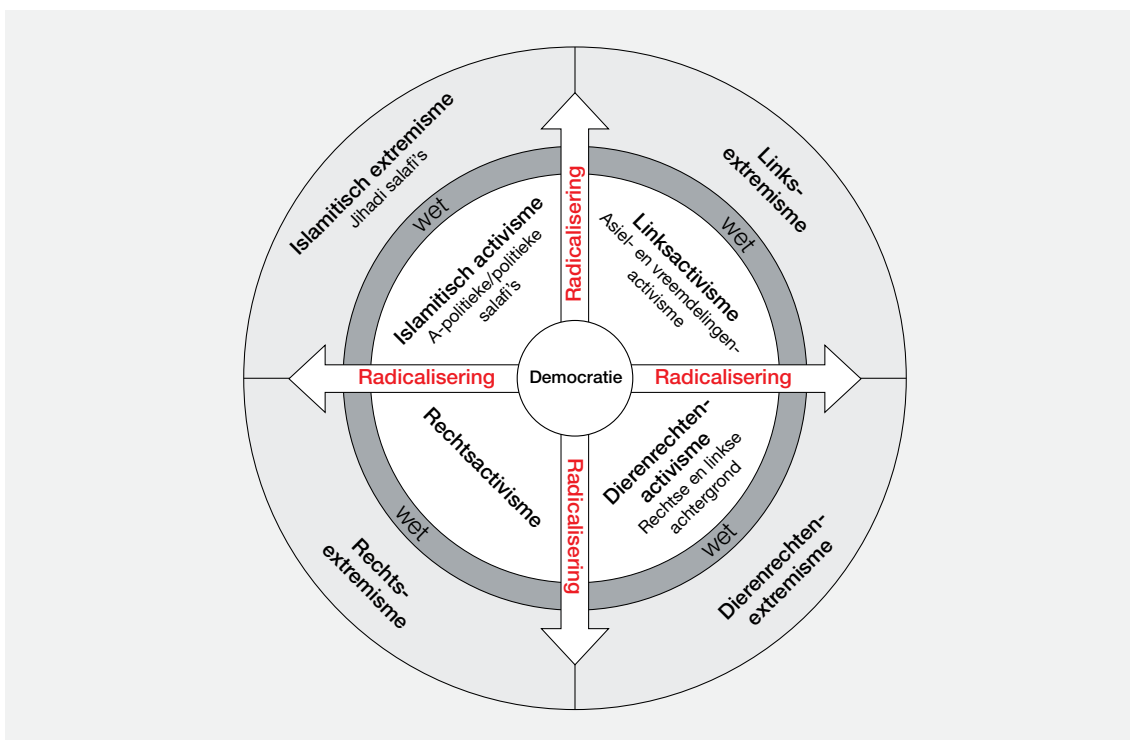
Jihad: een islamitische term, in de islamitische traditie meestal uitgelegd als ‘een inspanning voor een verdienstelijk doel’. Het heeft in eerste aanleg een ethische betekenis: de mens heeft de goddelijke opdracht zich in te spannen tegen het kwaad in zichzelf. Een tweede betekenis is het zich inspannen in het belang van de islam en de geloofsgemeenschap. Een derde betekenis is die van een gewapende strijd.

(Mondiaal) jihadisme: een ideologische stroming binnen de politieke islam die op basis van een specifieke invulling van de salafistische leer, en op basis van het gedachtegoed van Sayyid Qutb, door middel van een gewapende strijd (jihad) streeft naar een mondiale heerschappij van de islam en de heroprichting van de Islamitische Staat (kalifaat).

De termen radicalisering, extremisme en activisme zijn begrippen die vaak door elkaar worden gebruikt. Het gaat echter om drie termen met elk een verschillende betekenis. Dit wordt geïllustreerd in Figuur 1. In de kern van het diagram is het fenomeen ‘democratie’ terug te vinden dat als uitgangspunt dient voor onze samenleving. De democratie biedt mensen de gelegenheid hun stem te laten horen door mee te doen aan verkiezingen. Alle idealen die worden nagestreefd op parlementaire en democratische wijze vallen binnen de termen van de democratische rechtsstaat. De regels die daarin gelden zijn vastgelegd in de grondwet en beschrijven onder meer de grondrechten van de burgers. Wanneer mensen hun idealen verwezenlijken op buitenparlementaire maar legale wijze spreken we van activisme.

De buitenste strook van het diagram staat voor mensen die in het verwezenlijken van hun idealen, of doelstellingen, de grenzen van de democratische rechtsstaat overschrijden: extremisme. Op het moment dat de wet overschreden wordt is er sprake van strafbare feiten. Dat is bijvoorbeeld het geval als er geweld gebruikt wordt.

Radicaliserende jongeren bevinden zich in een proces waarbij zij zich steeds meer ontwikkelen in de richting van extremisme en waarbij, om hun doel te bereiken, het inzetten van ondemocratische middelen voor hen steeds reëler wordt.

Figuur 1: Model van democratie via activisme naar extremisme. RAN (2014)

Samenvattend kunnen we stellen dat er sprake is van radicalisering als:

- jongeren ingrijpende maatschappelijke veranderingen voorstaan, die de democratische wijze van samenleven bedreigen, en
- jongeren in een proces zitten van denken naar doen. Het radicale gedachtegoed in combinatie met het ervaren onrecht bepaalt in toenemende mate hun handelen en gedrag.

1.2 Voedingsbodem en risicofactoren

Hoe kan het dat sommige jongeren onze democratische waarden afwijzen en dat er voor hen zo'n grote aantrekkingskracht uitgaat van radicale ideeën en extremistische opvattingen? Een radicaliseringsproces ontstaat niet zomaar. Daar is een voedingsbodem voor nodig, die voor iedereen anders kan zijn, maar waarvoor de kiem toch meestal gelegd wordt in de jeugd. Deze voedingsbodem is onder andere afhankelijk van de veerkracht van de jongere zelf en de risico- en beschermende factoren die er zijn in zijn sociale omgeving.

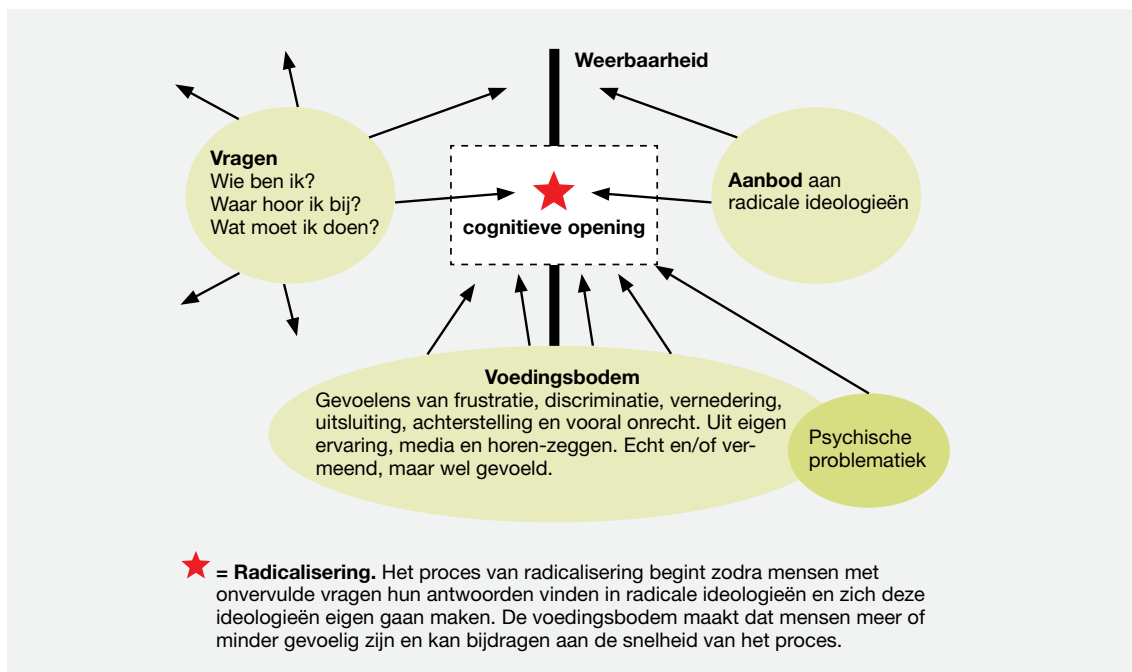
Elementen die op negatieve wijze kunnen bijdragen aan radicalisering (Wienke & Ramadan, 2011):

- een slecht sociaal netwerk, isolatie of vervreemding;
- problematische identiteitsontwikkeling (bijvoorbeeld eenzaamheid, gepest worden);
- aanwezigheid van radicale personen in de directe omgeving;
- persoonlijke crisis (bijvoorbeeld door scheiding, conflicten of ontslag);
- frustrerende gebeurtenissen;
- persoonlijke gebeurtenissen die leiden tot gevoelens van schaamte en schande;
- slechte schoolprestaties, slechte arbeidsmarktkansen;
- psychische problematiek;
- drank- en drugsgebruik.

Hoewel er geen algemene beschrijving te geven is voor een voedingsbodem die voorspelt of jongeren gaan radicaliseren, blijkt uit onderzoek wel (onder andere Loeber, Stout & Stouthamer-Loeber, 2008) dat we een uitspraak kunnen doen over het risico op een negatieve ontwikkeling wanneer er sprake is van een stapeling van risicofactoren. Hoe meer risicofactoren er aanwezig zijn, hoe groter de kans dat een jongere een negatief ontwikkelingspad bewandelt².

² Tegenover risicofactoren staan beschermende factoren. In het instrument Radicx wordt hier meer over uitgelegd.

Daarnaast weten we dat maatschappelijke achterstand en ervaren discriminatie (dit hoeft objectief gezien geen discriminatie of achterstelling te zijn) factoren zijn die bijdragen aan die voedingsbodem. Door deze ervaren achterstelling is de hang naar bevestiging en 'ergens bij te horen' groot. De kans bestaat dat de jongere zijn identiteit meer en meer gaat ontlenuen aan één bepaalde groep. Met andere woorden: er is sprake van een verenging van de identiteit. Wanneer deze groep steeds belangrijker gaat worden, de leden van het gezelschap zich vooral richten op de eigen groep en er weinig uitzicht is op persoonlijke verandering en verbetering buiten de groep, dan is er sprake van een voedingsbodem voor radicalisering (Van der Pligt & Koomen, 2009). Moors en Reek Vermeulen (2010) voegen daar nog een element aan toe: er moet ook een aanbod zijn van ideologische ideeën. Wanneer vraag en aanbod tegelijkertijd aanwezig zijn en op elkaar aansluiten, dan kan er een proces van radicalisering starten. Met andere woorden, wanneer jongeren met identiteitsvraagstukken worstelen en er gevoelens zijn van onrecht (vraag) en er een ideologie blijkt te zijn die antwoorden biedt op hun problemen (aanbod), kan er sprake zijn van een match: 'de cognitieve opening'. Deze wordt visueel gemaakt in Figuur 2.

Figuur 2: Model van vraag en aanbod RecoRa (Recognising Radicalisation) 2008

Een belangrijk aspect van de voedingsbodem voor radicalisering is betrokkenheid bij internationale ontwikkelingen, met name de onrust en het ervaren onrecht in de Arabische wereld. De sterke groei van het jihadisme in Nederland kan alleen begrepen worden binnen deze context. De recente Arabische opstanden, de groei van jihadistische strijdgroepen en de bereikbaarheid van jihadgebieden maken dat jihadisten uit Europa zich hierbij makkelijk aansluiten (AIVD, 2014).

Ook andere internationale spanningen dragen bij aan de voedingsbodem voor radicalisering. Na de aanslagen in Parijs en Kopenhagen (2015) bleken bepaalde groepen jongeren ontvankelijk te zijn voor de achterliggende boodschap van het jihadisme.

Wanneer idealen op drift raken, lijkt er een belangrijke rol weggelegd te zijn voor zowel ouders als school. Voorwaarde is dan wel dat zij daadwerkelijk geïnteresseerd zijn in de beweegredenen van deze jongeren én

hun tegelijkertijd het noodzakelijke tegenwicht kunnen bieden. Jongeren moeten met hun denkbeelden ergens terecht kunnen. Het risico dat jongeren die zich in een hoek gedrukt voelen zich afkeren van school, hun toevlucht zoeken tot het internet en daar onder elkaar verder radicaliseren, is zeer reëel (Van San et al., 2010).

1.3 Wat is mondiaal jihadisme?

Het mondiaal jihadisme is te duiden als een wereldwijde, gewelddadige, ideologische beweging met sekteachtige kenmerken (zie paragraaf 1.3.1). Jihadisten baseren zich, net als de aanhangers van de politieke islam (islamisten, oftewel degenen die een islamitisch regime nastreven), op de Koran. Echter, jihadisten onderscheiden zich op politiek vlak sterk van islamisten: zij geloven niet in het inzetten van politieke middelen (zoals politieke partijen, verkiezingen, democratie) om hun doelen te bereiken, dus grijpen ze naar andere middelen. Jihadisten beschouwen het voeren van een gewapende strijd in feite als de enige wijze waarop daadwerkelijke verandering in de politieke en sociale omstandigheden van moslims kan worden bewerkstelligd. De achterliggende overtuiging is: "je hebt een slechte positie en er is geen verbetering mogelijk door mee te doen aan het democratische systeem". Bovendien wijzen ze de democratie principieel af. Jihadisten willen dat aan alle moslims recht wordt gedaan. Daaraan ligt een sterk rechtvaardigheidsgevoel ten grondslag en de overtuiging dat moslims wereldwijd worden onderdrukt. Jihadisten stellen dat burgers in veel landen met een moslimmeerderheid lijden onder de onderdrukking van barbaarse regimes, die worden gesteund door westerse overheden. Het Westen en corrupte regimes worden beschouwd als twee zijden van dezelfde medaille. Westerse autoriteiten zouden bovendien actief zijn om de religieuze identiteit van moslims te onderdrukken en te bestrijden. Met het spreken over democratie en mensenrechten zou het Westen volgens jihadisten, moslims slechts zand in de ogen willen strooien (AIVD, 2014)

Het kalifaat

Jihadisten wensen een 'authentiek, islamitisch kalifaat' te vestigen omdat zij ervan overtuigd zijn dat alleen binnen de kaders van een volledige onderwerping aan Gods wetten, onrecht wordt uitgebannen, iedereen gelijk is en er gerechtigheid bereikt wordt. De invoering van een zuivere vorm van de islam en de mogelijkheid die in de meest pure vorm te belijden, zal volgens jihadisten een eind maken aan alle problemen die er op dit moment spelen in moslimsamenlevingen.

Jihadisten hechten weinig waarde aan religieuze educatie. Hiermee verschillen ze van andere stromingen binnen de islam. In het islamisme is bijvoorbeeld religieuze educatie een noodzakelijke voorwaarde voor de opbouw van een superieure, rechtvaardige islamitische orde. Jihadisten bieden echter aan individuen een 'short cut'. Religieuze ijver, in de vorm van de bereidheid van het individu om te strijden (en te sterven) voor de islam, is bijvoorbeeld van veel grotere waarde dan het bezitten van religieuze kennis.

Waar in de politieke islam de gemeenschap een belangrijke rol speelt, staat in het jihadisme het handlingsvermogen van het individu centraal. Binnen het jihadisme mogen leken (want veel jihadisten hebben weinig kennis van de originele Schriften) zelf oordelen over de toelaatbaarheid en legitimiteit van geweldstoepassing. Ook worden ze daarbij aangemoedigd het recht in eigen hand te nemen. Deze individualistische benadering van het geweldsmonopolie is een belangrijke component van de dreiging die van jihadisten uitgaat. Een illustratie hiervan zijn de aanslagen in Parijs, Toulouse en Kopenhagen gepleegd zijn.

Jihadisme versus sekte

Om beter te begrijpen hoe de aantrekkingskracht van het jihadisme werkt, hebben Prudon & Doosje (2015) het jihadisme vergeleken met een sekte. Het wordt wat diffuus wanneer het gaat over een leider (de jihadisten kennen meerdere leiders), maar de overige kenmerken zijn redelijk vergelijkbaar en geven meer inzicht in hoe het proces naar omarming van het jihadisme kan werken.

De gerekruteerde wordt steeds verder weggetrokken van zijn oorspronkelijke omgeving en verandert van een zelfdenkend individu in een afhankelijke volgeling.

Kenmerken van een sekte:

- leider en volgelingen
- groep is de elite
- lidmaatschap
- individu bestaat niet
- agressieve rekrutering
- leden losweken van familie en vrienden
- de wereld veranderen volgens een ideologie
- opvattingen zijn absoluut en intolerant naar anderen
- eigen handelen goedpraten onder het mom van godsdienst
- ondergraven van overheidsstructuur

1.4 Rol sociale media

Jihadisten beschouwen het internet als een cruciaal communicatiemiddel voor de jihad. Zij gebruiken het internet, net als gewone burgers, voor verschillende doeleinden. Enerzijds is het een manier om informatie te vinden, anderzijds is internet een middel om met elkaar in contact te komen.

Maar er gaat nog wat vooraf aan de specifieke jihad-informatie en contacten. In het onderzoek van Van San et al. (2010) zijn de jongeren die participeerden in het onderzoek allemaal buitengewoon kritisch over de berichtgeving die ons dagelijks bereikt via kranten en televisie. Zij zijn over het algemeen van mening dat de berichtgeving van de media sterk gekleurd is door de ideologische standpunten van de journalisten die het nieuws brengen. Ook wordt er getwijfeld aan de betrouwbaarheid van bepaalde boeken of geschriften, omdat zij vanuit een bepaalde ideologie zouden zijn geschreven. Deze jongeren gaan liever op zoek naar boodschappen die beter bij hun denkbeelden passen en bewegen zich veel op internet. Daar komen ze dan vele vormen van jihadistische propaganda tegen. Deze propaganda via het internet is professioneel, heeft een groot bereik en wordt relatief weinig weersproken. Jihadisten proberen op tal van manieren de interactie aan te gaan met geïnteresseerden en reageren bijvoorbeeld actief op nieuwsberichten.

Voor iedere fase van radicalisering is er aanbod beschikbaar. Met behulp van het internet kan een potentiële jihadist processen doorlopen van ideologievorming, ideologieversterking en ideologische indoctrinatie.

De jihadistische sites bieden een uitgelezen plaats om volgelingen te rekruteren. Daar bevinden zich immers personen die vergaand in de jihad zijn geïnteresseerd (AIVD, 2014).

Nagenoeg alle jongeren uit het onderzoek van Van San et al. (2010) zijn vaak urenlang actief op het internet. Ze gaan op zoek naar informatie, maar ook naar gelijkgezinden. In de meeste gevallen heeft internet zelfs een doorslaggevende rol gespeeld bij hun radicalisering (Van San et al., 2010). De sociale media spelen een zeer belangrijke rol in het proces van radicalisering met betrekking tot informatievoorziening, ideologieontwikkeling en ronseling (AIVD, 2014).

1.5 Geen duidelijk profiel

Een eenduidig profiel van de jihadist (uitreiziger, terrorist, foreign fighter) is niet te geven. De personen binnen de jihadistische beweging variëren in leeftijd, etnische afkomst, opleidingsniveau, en werk- en thuissituatie. Sterker nog, volgens Christmann (2012) blijkt uit recente studies dat een gemeenschappelijke kenmerk van islamitische extremisten is, dat ze zo onopvallend zijn. Hoewel het voor de meerderheid mannen betreft, zijn er ook veel vrouwen actief binnen de jihadistische beweging. Vrouwen spelen vaak een meer ondersteunende rol (zoals het propageren van jihadistische ideeën via internet)³ en/of lijken vaak meer op zoek naar de

³ AIVD (2006) General Intelligence and Security Service: Annual Report

zuivere islam, al zijn er steeds meer signalen die erop wijzen dat vrouwen een actievare rol gaan spelen in de jihad. Kwetsbare, voor radicalisering gevoelige moslima zijn vaak onzichtbaar en worstelen met complexe uitdagingen in hun binnenwereld. En soms worstelen ze gewoonweg met problemen die groter zijn dan het eigen oplossend vermogen. Uit onderzoek van Vizea (2014) blijkt dat ze een sterke behoefte hebben aan zingeving en op zoek zijn naar hun identiteit. Daarbij worden ze niet of onvoldoende ondersteund door hun familie. Veel van deze vrouwen zijn blootgesteld aan ingrijpende gebeurtenissen en kampen met psychosociale problematiek. Er is sprake van een stapeling van problemen. Soms gaat het ook om minderjarige jongeren. Jihadisten zijn vaak tussen de twintig en dertig, maar er zijn ook uitzonderingen naar boven en naar beneden. Verhoudingsgewijs zijn er relatief veel Nederlandse jihadisten van Marokkaanse afkomst. Maar er zijn ook diverse Nederlandse, Somalische, Antiliaanse, Afghaanse en Turkse bekeerlingen die deel uitmaken van de jihadistische beweging. Sommige jihadisten hebben hun mbo-opleiding niet afgemaakt, anderen doen een hbo-opleiding of studeren aan een universiteit. Veel jihadisten werken niet en leven van een uitkering, maar anderen houden er diverse baantjes op na. Sommige jihadisten komen uit radicale gezinnen of families waarin het jihadistische gedachtegoed breed gedeeld wordt, andere komen weer uit seculiere of gematigde gezinnen (AIVD, 2014, pagina 29).

1.6 Herkennen van radicalisering

Graag zouden we kunnen voorspellen welke jongeren radicaliseren en welke jongeren uiteindelijk besluiten om de jihad (in Syrië of Irak) te voeren. Helaas is er geen voorspellingsmodel voor handen en zijn er niet zomaar stickers te plakken op het gedrag van jongeren. Er is geen herkenbare reeks kenmerken te benoemen van personen die radicaliseren. De processen van radicalisering zijn juist zeer variabel (Horgan, 2008). En de signalen die jongeren laten zien, geven over het algemeen zelden een duidelijk en volledig beeld (Grol, Weggemans & Bakker, 2014). Sommige factoren zijn van cruciaal belang voor de betrokkenheid van een persoon, terwijl dezelfde factoren voor anderen slechts een perifere of zelfs geen enkele rol in de besluitvorming spelen (Horgan, 2008).

Wel zijn jongeren met psychiatrische problematiek en/of minder begaafde jongeren extra kwetsbaar en gevoelig voor ronselaars.

NRC 23 januari 2015

—
Er zijn bepaalde gevallen waarbij alle alarmbellen zouden moeten gaan rinkelen: een tiener die geweld goedkeurt, anderen probeert te bekeren en bijvoorbeeld onthoofdingsvideo's kijkt. Radicaliseringsdeskundige El Madkouri: "Een scholier die een bijna obsessieve aandacht voor geloofs-zaken koppelt aan een excessieve belangstelling voor onrecht, de derde wereld en wat Palestijnen en moslims wordt aangedaan. Dat is altijd zorgwekkend".

Maar omdat de signalen zelden zo duidelijk zijn, wordt El Madkouri geregeld gebeld om mogelijke signalen van radicalisering te duiden. Onlangs werd hij benaderd omdat een islamitische leerling zichzelf tot bloedens toe had geslagen. Was hij aan het radicaliseren? Het bleek een shi'itische leerling te zijn die volgens eeuwenoude traditie aan een vorm van zelfkastijding had gedaan, zonder kwaad in de zin.

Voor de interpretatie van de signalen en een methodiek voor informatiedeling en –duiding, verwijzen we naar het instrument Radicx (zie bijlage).

Soms laten radicaliserende jongeren positieve gedragsveranderingen zien: ze halen ineens goede cijfers, lossen hun schulden af en maken goed, sociaal contact. De volwassenen om hen heen krijgen de indruk dat het juist heel goed met hen gaat. Dat maakt het signaleringsproces er niet gemakkelijker op. Bovendien

weten jihadisten (zeker in een vergevorderd stadium) heel goed hun omgeving gerust te stellen. Veel activiteiten vinden in het geheim plaats, weg van thuis en school.

Ook over het tijdsbestek van een radicaliseringsproces is geen eenduidig beeld te geven. Een proces kan jaren in beslag nemen, maar er zijn ook meerdere gevallen bekend waarin jongeren, veelal uit het niets, zich in een tijdsbestek van slechts enkele weken of maanden aansloten bij jihadistische groeperingen in Syrië (Weggemans, Bakker & Grol, 2014).

Het Parool, februari 2015

—

Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders: wat ons vooral opvalt is het enorme tempo waarin jongeren radicaliseren. Op het ene moment geloven ze nauwelijks en het volgende moment bekritisieren ze hun ouders omdat die niet zouden geloven zoals het ware geloof dat voorschrijft.

Het zijn jongeren die het gevoel hebben dat ze er als moslim niet mogen zijn; dat in Nederland met twee maten wordt gemeten en dat de maatschappij er niet voor hen is.

Zoals al eerder beschreven is radicalisering een proces, waarin verschillende stadia te herkennen zijn.

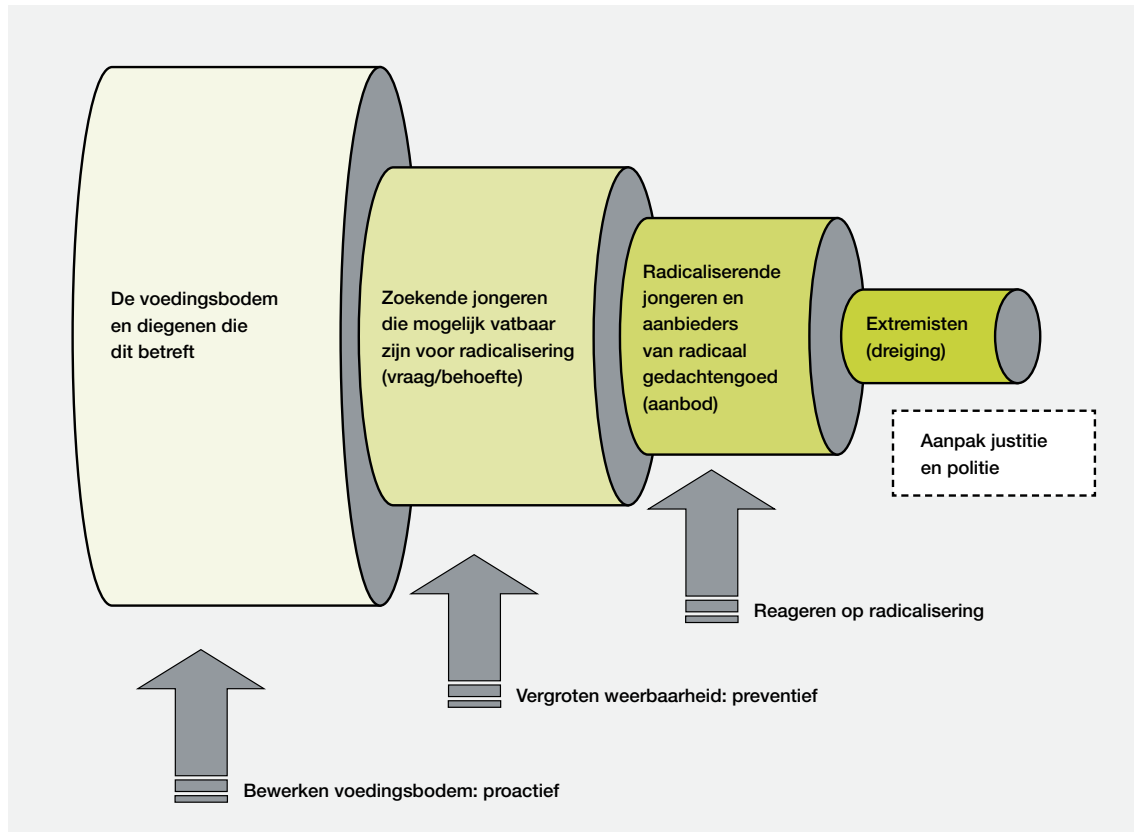
De groep die uiteindelijk geweld gebruikt om haar ideeën (ideologie) tot uitvoer te brengen, is niet groot.

Deze jongeren bevinden zich in het laatste stadium van radicalisering.

Er zijn echter veel meer jongeren vatbaar voor extremistische ideeën. Verschillende modellen beschrijven de ontwikkeling in het radicaliseringsproces.

Zannoni et al. (2008) onderscheidt grofweg vier fasen in het proces van radicalisering (zie ook Figuur 3):

1. een persoon of groep die wordt getroffen door negatieve ontwikkelingen. Deze kunnen als voedingsbodem voor radicalisering dienen (slechte thuissituatie, gevoelens van discriminatie en uitsluiting en dergelijke);
2. een persoon of groep die zoekende is en in meer of mindere mate vatbaar is voor radicale ideeën;
3. een persoon of groep die geïnteresseerd raakt in radicaal gedachtegoed, al min of meer radicaliseert en die dat gedachtegoed ook verspreidt;
4. een persoon of groep die verder radicaliseert en bereid is ondemocratische middelen (zoals geweld) te gebruiken om zijn idealen te verwezenlijken.

Figuur 3: Fase van radicalisering volgens Zannoni et al. (2008)

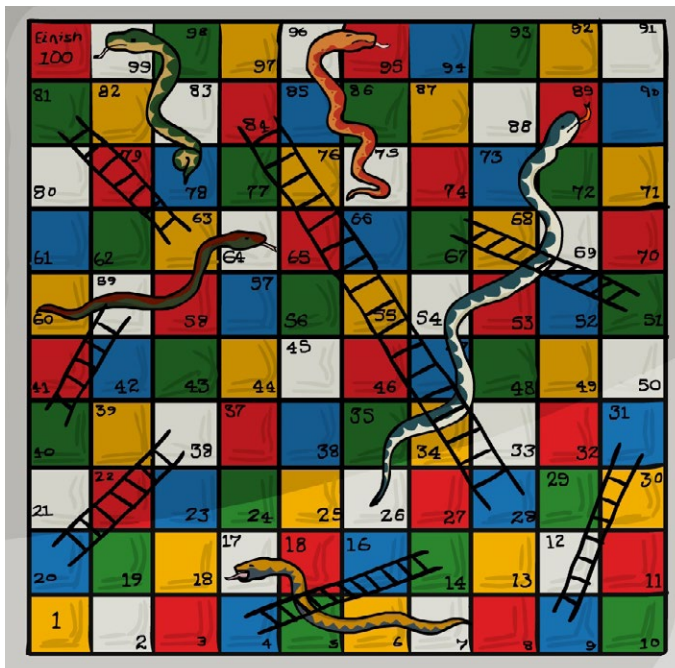
Een ander model, van De Wolf en Doosje (2010) gaat eveneens uit van een stapsgewijze ontwikkeling. Met hun model maken zij inzichtelijk:

1. in welke fase van radicalisering een jongere zich bevindt;
2. welke sociaal psychologische factoren daaraan ten grondslag liggen;
3. welke signalen dit oplevert voor de buitenwereld en;
4. op welke wijze het proces mogelijk gestopt kan worden (zie Tabel 1).

	Sociaalpsychologische factoren	Signalen	Wat het betekent voor deradicaliseringsprogramma's of interventies op school
Beginstadium	De jongere ervaart frustratie doordat hij zich benadeeld of gediscrimineerd voelt De jongere voelt zich onzeker De jongere is beïnvloedbaar door mensen die nabij zijn	Staat in potentie open voor een verklarende ideologie Zoeken naar waardering en gezien willen worden door de omgeving Iemand is beïnvloed door een ander	Verminderen van gevoel van benadeling Verbreden van kaders met betrekking tot de sociale omgeving Creëer contact met mensen die positief kunnen beïnvloeden.
Eerste stap	De jongere zet de hoop dat het beter gaat af tegen datgene wat mislukt	Verliezen van het geloof in de rechtvaardigheid van het systeem Niet meer geloven in de groepen waarin wordt geparticipeerd	Proberen weg te nemen van het gevoel van dat dingen onmogelijk zijn. Ervaren dat er ook andere mogelijkheden zijn. Stimuleren van de kracht van de eigen groep
Tweede stap	De jongere gaat op zoek naar mensen die hetzelfde denken op internet en in contact met anderen De jongere raakt betrokken bij groepen met radicale gedachten	Verkennen van radicaal gedachtegoed	Het laten zien van een ander perspectief/ideologie
Derde stap	De jongere voelt onzekerheid over status in de groep: hij wil rechtvaardigen waarom hij met de groep verbonden is. Sterker geloof in de groep door: - Wederkerigheid - Cognitieve dissonantie - Vergoelijken van de middelen - Depersonalisatie - Polarisatie - Leren door rolmodellen - "Ik ben nu eenmaal binnen" - Machtgebruik	Nieuw lid van de groep: - Isoleert zichzelf van zijn oorspronkelijke omgeving - Kleedt en gedraagt zich naar voorbeeld van andere leden van de groep - Zet zich af tegen andere groepen, in het bijzonder vergelijkbare groepen - Neemt een andere naam aan	Voorkomen van afzondering Laten zien wat de nadelen zijn van bij de groep horen Laat andere groepen zien/ bied alternatieven Geef informatie over de macht van de groep ten opzichte van het individu Signaleren en signalen doorgeven
Vierde stap	De jongere ontwikkelt nog meer toewijding en verbondenheid met de groep door: - Samensmelting van persoonlijke en sociale identiteit: je wordt de groep - toename van de invloed van de groep - verandering van zelfbeeld door betekenisvolle rol	Jongere wordt minder zichtbaar omdat hij zich in een parallelle wereld begeeft Een aanval voorbereiden Jongere gaat zich weer westers kleden en gedragen Uiten van haat tegen ongelovigen Verkondigen van de ware doctrine aan nieuwe leden Vastleggen van eigen denkbeelden en gedachtegoed Uit isolement komen om angst te zaaien	- Signaleren en signalen doorgeven - zorg dat iedereen weet waar je ze met hun bezorgdheid en signalen naar toe moeten - geweld als doel ter discussie stellen
Vijfde stap	De jongere pleegt een aanslag of is daarbij betrokken De jongere ontwikkelt allerlei strategieën/ denkbeelden waardoor dit geoorloofd is.	Maken van een (video)testament Opnemen van al zijn geld Uitingen dat hij ergens anders niet bij wil horen	Signaleren en signalen doorgeven Wijs op het irrationele karakter van de rechtvaardiging Geef bijval aan mensen die twifelen

Tabel 1: Model De Wolf en Doosje (In: Young et al., 2013), vertaald en aangepast op enkele punten.

Modellen proberen de werkelijkheid te beschrijven maar hebben geen voorspellende waarde. Het individuele proces van radicalisering laat zich dan ook niet vangen in een model of afvinklijstjes. Alle ontwikkelingsmodellen zijn een soort stapelingsmodellen, waarbij men op elke trede weer kan afdalen. Kortom: men kan letterlijk 'op zijn schreden' terugkeren. Door specifieke interventies kan het proces van radicalisering tot stilstand worden gebracht of worden teruggedraaid. Een metafoer hiervoor is te zien in Figuur 4. Het bordspel 'Snakes and ladders' is een metafoer voor een proces waarin telkens nieuwe wegen kunnen worden gekozen. Het is daarbij van belang geen nieuwe ladders en slangen naar de bovenste tree van radicalisering te creëren, maar te zorgen voor glijbanen naar beneden.

Radicalisering is een pad, een reis.

Daarbij zijn er bepalende momenten, ontmoetingen, ervaringen (interventies) die maken dat iemand een stap zet in dat proces.

Het is aan ons om geen nieuwe ladders te creëren, bestaande ladders weg te nemen en slangen (of glijbanen) te introduceren.

Figuur 4: 'Snakes and ladders' als model voor dynamisch proces van radicalisering is afkomstig van David Slogett.

Ontleend aan presentatie, Steven Lenos en Jerry Galesloot (2014)

Voor het onderwijs is het van belang te onderzoeken op welke manier het 'glijbanen' kan creëren, zodat jongeren de kans geboden wordt opnieuw aan te haken bij de samenleving.

Hoofdstuk 2

De rol van de school

2.1 Maatschappelijke taak

Het kan iedere school overkomen: leerlingen die in een proces van radicalisering terechtkomen. Daar kan en mag een school zijn ogen niet voor sluiten. Maar op welk moment en op welke manier grijpt een school in? Dat is afhankelijk van de maatschappelijke opdracht die de school zichzelf stelt, maar ook van de eisen van de inspectie. De basis voor de invulling van de maatschappelijke opdracht ligt in de visie en de opvatting van de school. Wat voor school willen we zijn? Wat voor gemeenschap zijn wij als school? Hoe betrekken we leerlingen, leraren, ouders en omgeving bij die gemeenschap? Of sterker nog, op welke wijze zijn alle partijen daadwerkelijk bij de school betrokken? Hoort iedereen erbij? Heeft iedereen gelijke kansen? Hoe goed kennen we onze leerlingen? Wat zijn onze waarden en omgangsvormen?

Hoewel iedere school die maatschappelijke opdracht anders invult, hebben de meeste scholen in principe eenzelfde opvatting over de bijdrage die de school levert aan het opgroeien van leerlingen: het hoort bij de taak van de school om gedragsveranderingen van leerlingen te signaleren en in gesprek te gaan met die leerlingen waarbij 'een niet-pluis gevoel' heerst. Dat hoort eigenlijk al tot de dagelijkse praktijk van leraren als ze zich zorgen maken over het welzijn van leerlingen: bij depressieve leerlingen, bij leerlingen die agressief zijn en dus ook bij leerlingen die zich afzonderen, anders denken of lijken te radicaliseren. De maatschappelijke opdracht van een school richt zich op school-, klas- en leerlingniveau. Daarom is een samenhangend en congruent beleid dat zich vertaalt in alle drie niveaus belangrijk, ook als het gaat om radicalisering, of het voorkomen daarvan.

Wij ordenen mogelijke interventies aan de hand van vier dimensies en op drie niveaus. Deze ordening is een manier om meer grip te krijgen op de werkelijkheid en is niet zo zwart/wit als het lijkt. In de tekst lopen daarom proactief en preventief in elkaar over.

- Proactief
- Preventief
- Curatief
- Repressief

- Schoolniveau
- Klasniveau
- Leerlingniveau

Bijdragen aan het voorkomen van radicalisering begint bij goed onderwijs voor alle leerlingen, waarbij iedereen gezien en erkend wordt (proactief). Op het moment dat de wereld van radicalisering de school binnenkomt (leerlingen reageren bijvoorbeeld op de aanslagen in Parijs, of leerlingen geven signalen af die mogelijk duiden op radicalisering) dan zijn preventieve maatregelen gewenst. Polarisatie en radicalisering liggen dan op de loer en het is de verantwoordelijkheid van de school een bijdrage te leveren om dat te voorkomen. Het daadwerkelijk inschakelen van externen vanwege vermoedens van radicalisering is curatief. Het melden van radicalisering is repressief. Vanaf dat moment is er voor de school geen taak in de begeleiding van de jongere meer weggelegd. Die ligt bij politie en justitie.

Niveau	Proactief 'Voordat er wat aan de hand is'	Preventief Naar aanleiding van (maatschappelijke) gebeurtenissen die de school raken	Curatief Naar aanleiding van specifieke aanleiding	Repressief Naar aanleiding van een ernstig incident of melding
School	School als leefgemeenschap Relatie met ouders opbouwen Netwerk opbouwen Visie formuleren en uitdragen	Ouders betrekken Netwerk raadplegen Docenten informeren, steunen, afspraken maken	Signaleren en consulteren Netwerk raadplegen en inschakelen Ouders informeren	Direct inschakelen van politie, gemeente, NCT, Jeugdzorg of veiligheids-huis. Zij gaan ermee aan de slag.
Klas	Burgerschap: – Kennis – Vaardigheden – Houding	Dialogo / gesprek in de klas Verdiepen in elkaars meningen Bronnen, feiten: onderzoeken	Klas informeren	
Leerling	Relatie opbouwen met leerlingen: kennen en gekend worden. Verdiepen in de leerling en diens achtergrond	Individuele gedragsveranderingen signaleren en onderzoeken Het gesprek aangaan		

Figuur 5: Ordening van interventies om radicalisering te voorkomen en te signaleren.

2.2 Schoolniveau

Proactief en preventief

Een veilig schoolklimaat waarin plek en respect is voor iedereen, vormt het fundament van een school die wil werken aan de ontwikkeling van haar leerlingen. Het is de schoolleiding die sturing moet geven aan dat proces, waar uiteraard een visie op leren aan ten grondslag dient te liggen. En daartoe hoort ook het creëren van een klimaat dat professionals in hun kracht zet. In de visie en het beleid van de school zijn daarbij de volgende zaken van belang.

Actief Burgerschap

Het onderwijs speelt een belangrijke rol in de vorming van burgers en heeft primair de opdracht om leerlingen voor te bereiden op een actieve deelname aan onze democratische en multiculturele samenleving (Verhoeven, 2014). Burgerschapsvorming is daarin een belangrijk element. Sinds 2006 zijn scholen verplicht om 'actief burgerschap en sociale integratie' te bevorderen.

Om een samenhangend leerplan te kunnen ontwikkelen onderscheidt de SLO (2006) drie domeinen van burgerschap, te weten:

- Democratie: een manier om verschillende opvattingen en belangen bij elkaar te brengen en op vreedzame wijze tot oplossingen te laten komen.
- Participatie: het tonen van verantwoordelijkheid voor de eigen leefomgeving door er een bijdrage aan te leveren.
- Identiteit: het eigen waardesysteem van waaruit iemand handelt in de publieke ruimte, zoals op school: wat is belangrijk genoeg om energie in te steken, welke idealen heeft iemand?

Eerste aandachtspunt bij burgerschapsvorming is kwaliteitszorg: zegt de school wat zij doet (visie) en doet de school wat zij zegt (praktijk)? Inhoudelijk let de inspectie van het onderwijs daarbij op vier punten:

1. aandacht voor sociale competenties;
2. gerichtheid op de Nederlandse samenleving en de diversiteit daarbinnen;
3. de basiswaarden en de Nederlandse rechtsstaat;
4. de school als oefenplaats voor bijvoorbeeld democratie, participatie en het omgaan met diversiteit.

Burgerschapscompetenties als maatschappelijke verantwoordelijkheid, omgaan met diversiteit en omgaan met conflicten worden niet geleerd in een lesje per week, maar vragen om een school die als oefenplaats fungeert. Het ontwikkelen van zo'n oefenplaats waar leerlingen hun deelname aan de maatschappij kunnen oefenen en kunnen reflecteren op hun eigen waarden is niet eenvoudig. Het vraagt om het ontwikkelen en onderhouden van een open, veilig en democratisch schoolklimaat. De leraar heeft een belangrijke rol in het ontwikkelen en onderhouden van zo'n klimaat. Hij grijpt alledaagse situaties aan om leerlingen te stimuleren met elkaar in dialoog te gaan. Leraren bewaken vervolgens het democratisch proces en begeleiden reflectie (Verhoeven, 2012).

Sociale binding

Onderzoek van Kasbergen (2002) laat zien dat scholieren behoefte hebben aan sociale binding met anderen. Leerlingen geven aan dat de school een belangrijke plaats inneemt in hun leven. Dat is niet verwonderlijk gezien de ontmoetingsfunctie die de school in het leven van jongeren vervult. Veel leerlingen doen vriendschappen op via de school. Daarnaast ontwikkelen jongeren een eigen identiteit, waarbij er op school vele mogelijkheden zijn om zich te spiegelen aan leeftijdgenoten. Samenleven leer je ook op school. Uit het onderzoek van Kasbergen blijkt ook dat wanneer scholieren meer sociale cohesie op een school ervaren, dat een positief effect heeft op sociale schooluitkomsten, zoals het hebben van een positief zelfbeeld en het vermijden van kleine criminaliteit.

Voor scholen die willen werken aan sociale binding, luidt de opdracht dat zij moeten proberen een leefgemeenschap te vormen met respect voor elkaar, sociale binding, hoge verwachtingen van leerlingen en oprechte nieuwsgierigheid naar elkaars achtergronden en overtuigingen. Het bevorderen van het onderlinge contact tussen verschillende groepen kan een goede aanpak zijn om gemeenschappelijke burgerwaarden te ontdekken. De aandacht hoeft daarbij niet per se uit te gaan naar kennis over elkaars cultuur, maar vooral naar gemeenschappelijke waarden. Hierdoor vermindert bestaande angst of onbehagen en dat is veel belangrijker voor het verdwijnen van vooroordelen dan de toename van kennis. Empathie, wisselen van perspectief, aandacht voor het welzijn van de ander, begrip voor onrecht, daar gaat het om. Het helpt ook om met elkaar aan de oplossing van een gezamenlijk probleem te werken (Pettigrew & Tropp, 2006).

Meer kennis van de Koran is geen voorwaarde om het gesprek aan te gaan met leerlingen. Niettemin kan het wel ondersteunend zijn om te begrijpen waar leerlingen het over hebben of om met meer zelfvertrouwen het gesprek in te gaan. In Rotterdam bieden leerkrachten van een islamitische scholengemeenschap hun collega's van niet-islamitische scholen een minicursus islam aan.

Wanneer ook in de directiekamer respect wordt getoond voor elkaars achtergronden, dan krijgt een papieren visie ten aanzien van diversiteit en respect voor elkaar, ineens een veel krachtiger uitwerking. En daarnaast zijn interventies op de andere niveaus in de school authentiek, geloofwaardiger en effectiever.

Een school voor voortgezet onderwijs in Amsterdam wil uitdragen dat de achtergronden en referentiekaders van leerlingen ertoe doen. Er is aandacht en respect voor hun thuissituatie en de wijk waarin ze wonen. Mentoren tonen dat door op huisbezoek te gaan en ook de directie gaat thuis bij leerlingen op bezoek.

Het managementteam van deze school is multicultureel van samenstelling. Ook zij tonen nieuwsgierigheid naar elkaars achtergronden. Om dat te onderstrepen bezochten ze elkaars dorpen en wijken en toonden op die manier waar hun wortels lagen.

Iemands achtergrond kan zich ook vertalen in kleding en uiterlijk. Ook daar moet de school een visie op hebben waaruit respect blijkt voor die verschillende achtergronden. Tegelijkertijd is het de opdracht van de school ook de grenzen daarvan te bewaken. Respect voor elkaar betekent niet dat iedereen zijn eigen regels kan bepalen. De school zal, als minisamenleving, expliciet moeten zijn in bijvoorbeeld kledingvoorschriften en omgangsregels. Naast een pedagogische en onderwijskundige insteek, vormt de wet op gelijke behandeling een juridisch kader voor het formuleren van een visie en beleid.

Betrokkenheid van ouders

Het belang van de betrokkenheid van ouders bij de school wordt inmiddels breed onderschreven. Betrokkenheid van ouders bij hun kind heeft het grootste effect op diens welbevinden, zijn of haar leerprestatie, motivatie, zelfbeeld en zelfwaardering. Het is ondersteunend voor het kind als ouders thuis het gesprek aangaan over ambitie, passies en schoolcarrière. Om dit gesprek als ouders daadwerkelijk te kunnen voeren, is kennis van het schoolsysteem, de opleiding en de voortgang van hun kind noodzakelijk (Bakker et al., 2013; Hill & Tyson, 2009; Lusse, 2013 in Reitsma, 2013). Op veel scholen voor VO en MBO is de relatie van school met de ouders flinterdun. Ouders komen meestal pas in beeld als er echt wat aan de hand is met hun kind. Daarom is het devies: investeer in de relatie met alle ouders, voordat je ze echt nodig hebt.

Het netwerk in en rond de school

Wat voor de relatie met ouders geldt, geldt ook voor het netwerk van de school: investeer in het interne netwerk en in de relatie met externe partners voordat je ze nodig hebt. Intern is het van belang extra rollen en taken op het terrein van signaleren, consultatie en verwijzen te beleggen bij functionarissen en een multidisciplinair team (of ZAT) in te richten.

Bij het (externe) netwerk horen diverse partijen zoals de politie, maatschappelijk werk, jeugdzorg, de inspectie, maar ook de moskee of andere belangrijke organisaties waar leerlingen gebruik van maken. Dat netwerk werkt het meest effectief als er gehandeld wordt vanuit een gemeenschappelijke visie en overtuiging. Daar kan in de proactieve fase aan gewerkt worden. Kern daarvan is dat het effectiever is te werken aan preventie en te investeren in kinderen en jeugd, dan om in te grijpen aan de achterkant.

De netwerkpartners hebben allen hetzelfde belang: bijdragen aan een gezonde ontwikkeling van kinderen en jongeren, zodat ze een plek kunnen verwerven in onze samenleving.

Aansluiten bij de actualiteit

Wanneer er politieke of maatschappelijke incidenten plaatsvinden (denk bijvoorbeeld aan de 'meer-of-minder Marokkanen' uitspraak van Geert Wilders, of de aanslagen in Parijs in 2015) is het belangrijk om ook op school aandacht te besteden aan dit soort actuele gebeurtenissen. Op die manier kunnen emoties mogelijk in goede banen worden geleid. Ook kan door het bespreken van complottheorieën en vooroordelen mogelijke polarisatie worden tegengegaan. Relevante vragen daarbij zijn bijvoorbeeld: begrijpen leerlingen de context waarin dit soort gebeurtenissen plaatsvinden? Wat zijn hun informatiebronnen?

Wat doen de gebeurtenissen met de leerling? Wat is de mening van de leerlingen zelf? Zijn er meerdere perspectieven te onderscheiden? Vaak bieden actuele gebeurtenissen een mogelijkheid om de waarden en normen die de school wil uitdragen, de visie op participatie en burgerschap, te verhelderen en aan te scherpen. De school biedt een veilige gereguleerde setting, waar perspectieven uitgewisseld kunnen worden. Zorg dat de school een heldere lijn bepaalt wat betreft standpunten, inhoud, vorm en aanpak. Grenzen liggen per school verschillend, en moeten dus per school worden vastgesteld. Ongemakkelijkheid en angst kunnen ondervangen worden als de school weet wat ze moet doen, grenzen kan aangeven en weet hoe te reageren als er onwelvoeglijke dingen worden gezegd. De leraar staat misschien alleen voor de klas, maar collega's vormen met elkaar het vangnet.

Een vmbo-school in het midden van het land kwam direct met een reactie na de 'meer of minder Marokkanen' uitspraak van Wilders. Op de school zitten veel leerlingen van Marokkaanse afkomst en de schoolleiding wilde duidelijk maken dat iedereen welkom is op hun school.

Alle ouders en leerlingen kregen een brief thuis, waarin de school afstand nam van de uitspraak van Wilders en benadrukte dat iedereen welkom is.

De leraren werden door de schoolleiding gebriefd en er werd afgesproken hoe zij het gesprek in de klas konden faciliteren.

De leerlingen werden welkom geheten door de directeur en in de klas werd een dialoog gevoerd over de uitspraak van Wilders.

Naar aanleiding van de aanslag op Charlie Hebdo (maart 2015) stuurde een schoolleider uit Amsterdam een brief naar alle medewerkers.

Brief directie

Alles wat aandacht krijgt, groeit, zo luidt een bekend motto, dat ook al een tijd het onze is. Recent hoorde ik iemand in reactie hierop zeggen: "Of niet". Een grappige en prettig relativiserende uitspraak, want we moeten onszelf ook niet al te serieus nemen....

Met deze gedachte ('alles wat aandacht krijgt, groeit') in het achterhoofd gaan we ook met de gebeurtenissen van de afgelopen tijd om. Dan is het belangrijk om te bedenken wat je wilt dat groeit in dit verband.

Het gesprek over Charlie wordt zeker gevoerd bij ons op school, in de wandelgangen als het zich voor doet (dat wil zeggen dat we het gesprek niet uit de weg gaan) in de klassen en georganiseerd tijdens de lessen Maatschappijleer en Burgerschap. Ons uitgangspunt is: Hoe blijven we met elkaar verbonden en hoe kunnen we elkaar uitnodigen om verbonden te blijven met de samenleving, waarin dit soort zaken spelen.

De ideeën die op school leven, zijn zeer divers. Soms lijken de gebeurtenissen zelfs aanleiding te geven tot nuanceringen als: *"Ik heb zèlf een mond; ik kan zeggen wat ik vind van spotprenten, dat hoeft een ander niet voor mij op te lossen"*. Of: *"Wat zij gedaan hebben (iemand doodschieten) is vele malen erger voor de Profeet dan die spotprenten"*. Maar er zijn ook leerlingen die aangeven te geloven dat alles een complot is om moslims weer in een kwaad daglicht te zetten. Onlangs was Lodewijk Asscher bij ons op school om met leerlingen te praten. Toen kwam dit ook aan de orde. Het schijnt, dat via de social media deze complottheorie de ronde doet.

Daarnaast vinden onze leerlingen dat de aandacht in onze media niet altijd evenredig verdeeld wordt tussen zaken die in de wereld spelen, die zij van belang achten en bijvoorbeeld het onderwerp van de huidige discussie.

Het is dus niet eenduidig, de ideeën en de inhoud van de gesprekken. Bovendien hebben we ook nog altijd te maken met jongeren in een bepaalde leeftijdsfase, die zoeken naar hun identiteit en soms aandacht willen genereren door spannende dingen te roepen, zonder daar nou echt volledig achter te staan.

De grote meerwaarde op onze school is dat er geen sprake is van wij-zij: leerlingen-docenten mede te danken aan een grote diversiteit onder onze docenten. Het gesprek kan gewoon gevoerd worden en daarvan raken we ons in een tijd als deze weer eens extra bewust.

Daarbij proberen we een omgeving te creëren waarin onze leerlingen durven te zeggen wat ze vinden. Om leerlingen het gevoel te geven dat er echt naar ze geluisterd wordt. Dit is nodig om in contact te blijven met elkaar en om van en met elkaar te leren.

De docenten Burgerschap houden volgende week een bijeenkomst over hoe het onderwerp verder handen en voeten te geven. Ik heb aan hen gevraagd na te denken over hoe we ouders bij de gesprekken kunnen betrekken. Ook hierbij geldt weer: 'Alles wat aandacht krijgt, groeit'. Laten we dus nadenken over wat het doel is en proberen de verwachtingen op elkaar af te stemmen om te laten groeien waar het werkelijk om gaat. En op die manier voor onze school en de omgeving samen en in contact, te blijven verbinden.

Jolanda Hogewind
Calvijn met Junior college

2.3 Klasniveau

Proactief en preventief

Op het moment dat de wereld van radicalisering de school binnenkomt door polariserende discussies in de klas, of via leerlingen die lijken te radicaliseren, zijn preventieve maatregelen gewenst. Dit is tevens het moment om expliciet ruimte te geven aan eerder genoemde burgerschapsdoelen. En niet slechts in een enkele les, maar in het curriculum in het algemeen en in de manier waarop de school de gemeenschap die zij is vormgeeft. Participatie, democratie en identiteitsontwikkeling laten zich niet vangen in één uur per week.

Gesprek in de klas

De school is een minisamenleving op zich: wat zich in de maatschappij op grote schaal afspeelt, is op bescheidener schaal terug te vinden op school. Daar ontmoeten leerlingen en docenten uit allerlei geledingen van de maatschappij elkaar. Uit de onderwijspraktijk blijkt dat een deel van de leerlingen zich niet thuis voelt in de huidige maatschappij; zij voelen zich niet welkom, kunnen geen stageplek vinden en voelen zich niet gezien.

Veel docenten ervaren de nodige schroom wanneer het gaat om het bespreken van lastige thema's in de klas. Leerlingen doen soms schokkende uitspraken over actuele gebeurtenissen en spreken te gemakkelijk over allerlei complottheorieën. Hoe moeilijk ook, het is belangrijk om hierover met elkaar in gesprek te gaan. Daarbij is het belangrijk om aandacht te besteden aan de manier waarop er met jongeren gecommuniceerd wordt. Volgens Delfos (2004) komt het erop aan om tot een echte dialoog te komen in plaats van een gesprek te voeren waarbij de volwassene de boventoon voert. Juist bij jongeren met extreme denkbeelden is de verleiding voor volwassenen groot om hun denkbeelden af te wijzen, of om de communicatie af te kappen. Dit bevordert de isolering van radicaliserende jongeren en kan het radicaliseringsproces versnellen.

Het is een uitdaging voor docenten om in het gesprek met leerlingen te blijven focussen op het kritisch en genuanceerd denken. Dat is niet iets wat leerlingen vanzelf leren maar waar tijdens de schoolperiode aandacht voor moet zijn. Het betekent dat jongeren hun mening leren onderbouwen, onderzoek kunnen doen, kritisch leren omgaan met informatiebronnen. Het gesprek telkens opnieuw met elkaar aangaan tot er een dieper inzicht ontstaat in de betekenis van het op een democratische wijze met elkaar omgaan in een pluri-forme samenleving. Ook zaken als morele oordeelsvorming en vrijheid van meningsuiting zijn thema's waarin leerlingen moeten worden meegenomen en waar ze mee moeten oefenen.

NRC, 15 januari 2015

—

De aanslagen in Parijs houden de gemoederen bezig op De Hef, een school met leerlingen van veertig verschillende nationaliteiten in een achterstandsbuurt op Zuid. De leraren luisteren naar wat de jongeren bezighoudt. Iedere dag, tussen half 9 en 9 uur, praten mentoren met hun leerlingen. Ze praten over alledaagse dingen, maar ook over actuele gebeurtenissen. Dat is belangrijk, zegt directeur Selma Klinkhamer. “Wij willen jongeren helpen een mening te vormen. Zodat ze antwoorden vinden op gebeurtenissen in de wereld. “En, vervolgt ze, krachtige burgers worden. “Die niet in de criminaliteit terecht komen. Of gaan radicaliseren.” Ze legt uit dat jongeren zich moeten kunnen weren in de samenleving en niet mogen vervreemden. “Zeker als je in deze buurt opgroeit.”

Vorige week toonden twee leerlingen uit hogere klassen begrip voor de aanslagplegers. Directeur Klinkhamer vertelt dat de school meteen met de scholieren in gesprek ging. “Je moet naar ze luisteren. En kijken of je ze met argumenten op andere ideeën kan brengen.” Straf geven heeft geen zin. “Dat werkt averechts. Dan gaan ze zich nog meer verzetten. Of durven ze nooit meer iets te zeggen.” De Hef betrok de ouders van de leerlingen erbij. “Zodat thuis het gesprek verder gevoerd kan worden. Dat is belangrijk.” En als Klinkhamer het gevoel krijgt dat iemand toch radicaliseert? “Dan bellen we de politie.”

Werkvormen

De discussie, het debat en de dialoog zijn mooie vormen om in de klas een mening te vormen en te werken aan identiteitsontwikkeling. Het is belangrijk om tijdens de discussie iedere keer weer meerdere perspectieven te laten zien.

Tips voor de discussie / het debat

1. Spreek voorafgaand aan de discussie in de klas duidelijk gespreksregels af. Deze regels kunnen een nuttig houvast bieden. Tijdens de discussie kan hiernaar verwezen worden. Maak ook duidelijk wat eventuele sancties zijn als een leerling deze regels schendt.
2. Debatregels zijn bijvoorbeeld: 'laat elkaar uitpraten', 'val niemand persoonlijk aan', 'spreek kort en bondig' en 'ga in op de argumenten van de ander'. Deze regels lijken vanzelfsprekend, maar zijn dat zeker niet.

Nog een paar regels die een goede aanvulling kunnen zijn: 'Spreek vanuit jezelf', 'behandel elkaar met respect' en 'doe geen generaliserende uitspraken'.

3. In plaats van een 'discussie' kan er ook gewerkt worden met creatievere werkvormen. Laat leerlingen bijvoorbeeld een cartoon maken, laat ze een stuk schrijven waarin ze een vooroordeel ontcrachten, van henzelf of van een ander. Laat leerlingen elkaars stukken lezen, et cetera.

Volkskrant, 13 januari 2015

De eerste twee dagen na de aanslag in Parijs sprak Kuyt met zijn klas, groep 8 van een basisschool, vooral over de feiten. Wat was er gebeurd? Wat doet dat met je. “Het was een soort eerste hulp”, zegt hij. Later voelde Kuyt de drang de gebeurtenissen te duiden. Hij probeerde een historische context te schetsen door te vertellen dat zulke aanslagen altijd al voorkomen. Hij sprak met de klas over het begrip ‘waarheid’ en wat dat nu eigenlijk is. En hij besteedde aandacht aan de grenzen van de vrijheid van meningsuiting: “Dat is het enige wat ik als leerkracht kan doen: de onwetendheid wegnemen.”

En als sommige kinderen suggereren dat de aanslag wellicht nep is, grijpt hij de gelegenheid aan om uit te leggen dat iedereen een website kan beginnen en dat iedereen daarop kan schrijven wat hij wil. Hij spreekt over complottheorieën. En hij concludeert dat je kritisch moet kijken waar je je nieuws vandaan haalt en of je die bron kunt vertrouwen.

In de publicatie ‘Idealen op Drift’ wordt duidelijk dat leraren het soms moeilijk vinden wanneer jongeren een geheel andere kijk op de werkelijkheid ventileren. Docenten zijn soms handelingsverlegen en tonen dan weinig congruent gedrag.

Wanneer Marco (een van de respondenten uit het onderzoek) een spreekbeurt wil houden waarin hij de Holocaust ontkent, reageert een groot aantal leerlingen (inclusief de leerkracht!) volgens Marco instemmend op zijn verhaal. Maar als Marco tijdens zijn spreekbeurt beweert dat bepaalde feiten over Hitler ‘grote lariekoek’ zijn, wordt hij de klas uitgestuurd. Jonge anarchist Joost keert zich tegen leraren die in veel gevallen met hem de discussie niet willen aangaan. Ze laten hem weten dat wat zij vertellen ‘waar’ is en dat Joost zich daar maar bij neer moet leggen. Scott vertelt dat hij, toen hij zijn idealen begon te uiten op school, steeds meer een outsider werd, omdat men vanuit de school blijkbaar niet goed wist hoe hiermee om te gaan. De school is volgens de geïnterviewde vaak nogal laks ten aanzien van jongeren met radicale idealen. Laksheid betekent niet in de eerste plaats dat er gebrek aan signalering is, maar vooral dat jongeren met hun denkbeelden vrijwel nergens terecht kunnen (Van San et al., 2010).

2.4 Leerlingniveau

Proactief en preventief

Als docenten hun leerlingen kennen en relaties met hen opbouwen, kunnen ze ook eerder gedragsveranderingen signaleren en ligt er een basis om daarover met elkaar in gesprek te gaan.

Identiteitsontwikkeling

Een stevige identiteit draagt bij aan de weerbaarheid tegen radicaliserende denkbeelden. Jongeren bouwen in de levensfase van de middelbare school aan een eigen identiteit, maar dat is geen eenvoudige opgave. Het onderwijs kan jongeren helpen om een stevige identiteit op te bouwen, zonder dat die identiteit ‘stolt’ tot een zogenoemde ‘essentialist identity’. Dat betekent dat iemand ervoor kiest om één aspect van die veelzijdige identiteit te benadrukken. Bijvoorbeeld door het geloof, als christen of moslim, te verabsoluteren. Zo’n eenzijdige keuze kan gepaard gaan met een extreme opstelling zich uitend in een verlangen naar ‘zuiverheid’ of ‘perfectie’ (denk bijvoorbeeld aan een eetstoornis). Daarmee wordt men ongevoelig voor allerlei bestaande nuances en loopt tevens gevaar het contact met andersdenkenden te verliezen (Davies, 2008).

De volwassenen die jongeren begeleiden in hun zoektocht naar een eigen identiteit spelen bij dit alles een sleutelrol. Zoals Westenberg (2008) betoogt blijven volwassenen onverminderd belangrijk voor jongeren en behoren onbegrip en isolering tot de grootste risicofactoren in het contact met jongeren. Juist betrokken ouders en goed toegeruste docenten kunnen in dit proces een sleutelrol vervullen, onder meer door zeer alert te zijn.

—

Persoonlijke omstandigheden en gebeurtenissen in het leven van jongeren kunnen een voedingsbodem vormen voor radicalisering. De school kan daartegen een tegenwicht bieden door de leerling te kennen en waar te nemen wanneer het minder goed met hem gaat. Daarbij is het tonen van persoonlijke aandacht en belangstelling door een mentor of leraar zeer belangrijk. Sterker, dat aspect kan nauwelijks overschat worden. Sommige scholen zetten in op meer contactmomenten met de mentor of een vaste kleine groep docenten om leerlingen beter te leren kennen. Op die manier hoopt men te voorkomen dat leerlingen uit beeld raken en er uiteindelijk geen contact meer mogelijk is.

Zich verdiepen in leerlingen betekent ook: willen weten waar leerlingen vandaan komen, wie hun ouders zijn en hoe hun leefomstandigheden eruit zien. Vaak hebben docenten slecht zicht op de dingen waar hun leerlingen dagelijks mee te maken krijgen. Dat geldt met name voor jongeren die opgroeien in arme gezinnen, die wonen in kansarme wijken of uit probleemgezinnen komen.

Jongeren die op grond van hun etniciteit negatieve ervaringen opdoen met media en politie, zijn kwetsbaarder voor de verleidingen van een organisatie die oproept tot geweld dan kinderen die met zelfvertrouwen opgroeien en relaties hebben die bijdragen aan een positieve identiteitsontwikkeling. De continue negatieve ervaringen op straat van jongeren met een niet-Nederlandse achtergrond, vormen hen en voeden het idee dat ze er niet echt bij horen.

Uitspraken van leerlingen

- Bij de vorige school was er een klein groepje dat wel eens voor overlast zorgde. De burens werden dan boos en waren op hun hoede, ook tegenover ons. Dat was natuurlijk vervelend, want er zijn ook veel goede leerlingen die hierdoor toch als ‘anders’ worden bekeken.
- Ik werk op een kinderdagverblijf in Amsterdam Zuid. Daar zijn overwegend ‘witte’ kinderen en ik merk gewoon dat veel ouders niet met mij praten en wel met de andere ‘witte’ kinderleidsters. Ik droeg vroeger een hoofddoek, mede daarom heb ik ervoor gekozen dat niet meer te doen.
- De politie treedt hier veel strenger op, ook non-verbaal.

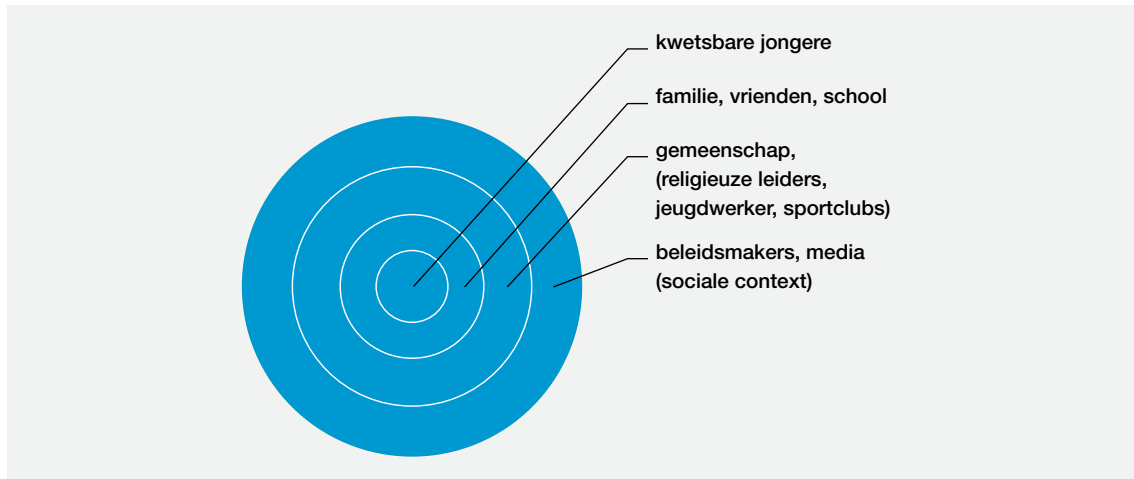
Er zijn nog maar weinig scholen waar mentoren huisbezoeken doen, omdat ze erg tijdrovend zijn. Maar juist huisbezoeken geven erg veel informatie over de manier waarop leerlingen leven, hoe hun thuissituatie eruit ziet, vanuit welk waarden- en normensysteem ze opgroeien, et cetera. Daarnaast geeft een huisbezoek de mogelijkheid een relatie op te bouwen met de ouders in een fase waar (nog) niets aan de hand is. Huisbezoeken bieden tevens de mogelijkheid leerlingen meer te zien als deel van een systeem, waardoor soms andere competenties worden gezien dan op school.

Gedragsverandering

De eerste kenmerken van jongeren die mogelijk radicaliseren zijn over het algemeen zichtbaar in hun gedrag. Bijvoorbeeld de wijze waarop ze zich uiten en kleden, de dingen die ze zeggen en de vrienden die zij om zich heen verzamelen of juist afstoten. Een leerkracht die jongeren regelmatig ziet in een professionele leeromgeving bevindt zich in een goede positie om de eerste signalen van gedragsverandering te zien.

Maar er zijn meer belangrijke mensen in de omgeving van jongeren, die ieder een eigen vorm van contact en invloed hebben. (Zie figuur 6)

In de binnenste cirkel zijn veranderingen in gedrag, vriendengroep of ideologie uiteraard duidelijker dan in de buitenste cirkels. Maar de veranderingen die jongeren binnen de verschillende cirkels allemaal meemaken is vaak een optelsom.

Figuur 6: bron: *Terrorisme and Radicalisation (TERRA) 2015*

Een belangrijke partner bij het signaleren van tekenen van radicalisering zijn de ouders. Hoe logisch dat ook lijkt, toch blijkt keer op keer dat ouders bij dit soort kwesties niet als vanzelfsprekend betrokken worden door de school.

In het onderzoek van Van San (Idealen op drift, 2010) komen geradicaliseerde jongeren en hun ouders aan het woord. Marco ontkent de Holocaust, Rachid kopieert in de pauze een handleiding om zelf bommen te leren maken en Scott en Rachid spijbelen veel, omdat ze totaal in de ban zijn geraakt van de islam en sindsdien geen interesse meer hebben in school. De school reageerde echter niet op hun afwezigheid en in geen van de gevallen is er door de school contact opgenomen met de ouders.

Omdat het profiel van radicaliserende jongeren niet eenduidig is, is het niet gemakkelijk om signaleringslijstjes op te stellen. De onderstaande gedragsveranderingen, zowel in positieve als negatieve zin, kunnen duiden op een beginnend proces van radicalisering. Maar wees voorzichtig om het zo te duiden en ga op onderzoek uit.

Veranderingen op de volgende gebieden:

- De houding tegenover de maatschappij en autoriteiten – niet overtuigd zijn van hun doeltreffendheid
- Het gevoel ergens bij te horen: of het gebrek aan gevoel erbij te horen, of juist een toenemend gevoel bij een bepaalde politieke groep te horen
- Vriendengroep: oude vriendschappen worden verbroken ten gunste van nieuwe vrienden uit de radicale groep
- Kleding en uiterlijk, bijvoorbeeld verandering in haarstijl, haar laten groeien of juist afscheren, tattoos laten zetten die symbolisch zijn voor een bepaalde groep
- Woordgebruik, specifiek over etnische, religieuze of politieke groeperingen
- De manier van contact maken met jou/de sociale groep/gezin en familie
- Schoolprestaties
- Schoolverzuim
- Vrijtijdsbesteding

bron: *Terrorisme and Radicalisation (TERRA) 2015*

Wanneer er zorgen zijn over een leerling, dan is het van belang zorgvuldig te handelen en niet alleen af te geven op eigen waarnemingen of interpretaties. Juist nu is collegiale consultatie en multidisciplinair overleg noodzakelijk.

Tips

- Ga er niet vanuit dat als iemand zich bekeert tot een bepaalde religie, of zich aan een politieke zaak verbindt, dit automatisch een reden tot zorg is;
- Grijp alleen in als dat noodzakelijk is; je zou anders het probleem nog groter kunnen maken;
- Zorg ervoor dat je iemand niet het gevoel geeft hem of haar eruit gepikt te hebben om negatieve redenen.
- Check je eigen waarneming bij collega's en leg de verschillende observaties naast elkaar

En ook:

- Wees je bewust dat deze veranderingen de oorzaak kunnen zijn van radicalisering.
- Steun de kwetsbare jongere in een positieve identiteitsontwikkeling. Toon interesse in zijn/haar hobby's en talenten en breng, indien mogelijk, de jongere in contact met positieve groepen en rolmodellen.
- Zorg ervoor dat meldingen van discriminatie of racisme op school op een serieuze en eerlijke manier worden afgehandeld.
- Blijf in gesprek met de jongere waarover je je zorgen maakt. Wees niet bang om rechtstreeks te vragen wat er aan de hand is. En neem contact met jongeren op als ze niet meer naar school komen, of niet langer deelnemen aan de activiteiten die je met ze doet.
- Maak jongeren bewust van de manier waarop ronselaars van extremistische groepen te werk gaan. Richt je niet tot één bepaalde jongere, maar informeer liever de hele klas, en gebruik het als materiaal voor een discussie. Stimuleer kritisch denken.
- Geef waar mogelijk steun aan de ouders en familie van de radicaliserende jongere.

Vermoedens van radicalisering vragen om zorgvuldig onderzoek. De Radicx tool (zie bijlage) helpt daarbij om het gedrag van de jongere zo volledig mogelijk in kaart te brengen (thuis, op school, in de vrije tijd).

Zowel de beschermende als de risicofactoren worden geordend aan de hand van vier domeinen:

- ideologie: politieke of ideologische opvattingen
- culturele of religieuze opvattingen
- gedrag (persoonlijke kenmerken, school, gezin, vrije tijd, omgeving)
- relaties en contacten (school, gezin, leeftijdgenoten, omgeving)

Na een eerste verkenning kan het zijn dat er wel zorgen zijn, maar dat deze niet duiden op radicalisering. Het kan ook zijn dat er verdiepend onderzoek nodig is, waarbij ook mensen van buiten de school betrokken worden.

Uit Het Parool, februari 2015

–

Juliaan van Acker, emiritus hoogleraar orthopedagogiek: een jihadist wil niets met reguliere hulpverlening te maken hebben. Daarom moet de hulpverlener familie, gezaghebbende figuren uit de moskee, of gepensioneerde leerkrachten inschakelen die de jongere kunnen overtuigen van meer tolerantie en een sociaal aanvaardbare levenshouding. Het gaat om mensen voor wie de jihadist respect heeft. De hulpverlener als bemiddelaar die 'op afstand een netwerk van solidariteit' bouwt van beïnvloeders en sleutelfiguren.

Deradicalisering moet de Syriëganger alternatieven bieden voor de banden, vriendschappen en solidariteit binnen zijn extremistische groep. Het helpt als de jongere een opleiding volgt of werk heeft en zich kan identificeren met de westerse waarden en normen, eventueel met psychologische ondersteuning.

2.5 Curatief

Wanneer het niet-plus gevoel rond een leerling aanhoudt of wordt versterkt, is het noodzakelijk externe partners in te schakelen. Niet om meteen in te grijpen (soms wel), maar vooral om alle observaties naast elkaar te leggen, onderzoek te doen en te handelen. Vervolgens moet besproken worden welke instanties tot handelen overgaan. In sommige gemeentes zijn meldpunten actief die hierin een rol kunnen spelen. En toch zal het niet in alle gevallen mogelijk blijken om radicaliserende jongeren op tijd te traceren; ze weten vaak goed wat ze moeten verbergen om geen argwaan te wekken.

Een vijftienjarig meisje laat op een school in een vrij korte tijd heel ander gedrag zien. Ze gaat lange zwarte gewaden dragen, wil handschoenen aan en haar gezicht bedekken. De school stelt als eis aan haar dat haar gezicht onbedekt moet zijn en dat ze veilig moet kunnen meedoen met alle vakken, maar ondersteunt haar ook. Samen zoeken ze naar oplossingen op welke wijze ze toch haar kleding kan dragen, maar ook haar veiligheid gewaarborgd is.

Op een gegeven moment verspreidt ze religieuze teksten naar medeleerlingen en weigert ze steeds vaker mee te doen met de gymlessen. Het meisje wordt steeds moeilijker benaderbaar en zowel de mentor als de schoolleiding maken zich zorgen. Haar ouders (en ook broers en zussen vanwege de taalbarrière) worden betrokken en er vinden diverse gesprekken plaats. De school krijgt steeds minder vat op haar, noch een positieve benadering noch straffen helpt.

Er vinden gesprekken plaats met alle betrokkenen, totdat ook de school niet meer weet wat ze moet doen. Men voelt zich handelingsonbekwaam en onmachtig. Er wordt een gesprek gepland met ouders, Jeugdzorg en leerplicht; tot die tijd wordt het meisje geschorst.

In het weekend probeert ze uit te reizen naar Syrië. Tot dat moment heeft niemand bedacht dat ze zich verbonden had aan de Jihad.

2.6 Repressief

De school heeft een pedagogische en onderwijskundige taak. Repressie hoort daar niet bij, maar is voorbehouden aan de politie en het Openbaar Ministerie. De school is verplicht te melden bij de politie wanneer zij kennis heeft van een 'strafbaar feit'. In het geval van radicalisering gaat het dan bijvoorbeeld om een leerling die aangeeft naar Syrië te gaan om zich aan te sluiten bij de IS.

Procesbeschrijving melding Jihadisme.

Indien een onderwijsinstelling vermoedt of signaleert dat er sprake is van (ronselen voor) de Jihad (Syriëstrijders, Jihadstrijders etc.), wordt ten sterkste aangeraden de volgende stappen te nemen:

1. Neem zo spoedig mogelijk contact op met de politie. Dat kan gaan via de wijkagent of de contactpersoon bij de politie. De politie heeft de deskundigheid in huis om te beoordelen of er sprake is van een serieuze dreiging.
2. Meld het signaal ook bij de medewerker openbare orde en veiligheid van de gemeente. Deze voert de regie op het lokaal veiligheidsbeleid en kan ondersteuning voor de onderwijsinstelling of familie regelen.
3. Bij geen gehoor, neem contact op met de NCTV op het mailadres: arbb@nctv.minvenj.nl.
4. Tenslotte: meld dit signaal ook bij de vertrouwensinspecteurs van de Onderwijsinspectie. De vertrouwensinspecteurs zijn alle werkdagen tijdens kantooruren (08.00-17.00 uur) bereikbaar op het nummer: 0900 111 31 11 (lokaal tarief). De vertrouwensinspecteur zal luisteren, informeren en zo nodig adviseren. De melding wordt geregistreerd in een vertrouwelijk dossier van de VI. Zo nodig kan de vertrouwensinspecteur ook adviseren in het traject naar het indienen van een formele klacht of het doen van aangifte.

Omdat radicalisering de openbare veiligheid betreft, zijn de interventies die politie en justitie plegen, soms onverwacht en schokkend. Scholen voelen zich vaak buitenspel gezet wanneer er ingegrepen wordt door de politie. Toch is dat soms onvermijdelijk. Politie en justitie beschikken soms over meer informatie en hebben een andere taak en rol als het om veiligheid gaat. Niettemin is het van belang dat partijen met elkaar in gesprek blijven en, soms achteraf, is het zaak te bespreken waarom bepaalde dingen gegaan zijn, zoals ze zijn gegaan.

Terugkeerders

Steeds vaker horen we in de media berichten over jongeren die na een radicaliseringsproces uitreizen naar Syrië. In april 2015 stond de teller op 200 afgereisd Nederlanders (DTN38/AIVD) en ook daarna zijn er nog jongeren afgereisd naar islamitische strijdgebieden. Wanneer Nederlandse jihadisten afreizen naar deze strijdgebieden in het buitenland, vormen zij bij terugkomst in Nederland een veiligheidsrisico. Zij beschikken immers over buitenlandse contacten, hebben gevechtsvaardigheden opgedaan en zijn mogelijk getraumatiseerd. Er is op dit moment nog weinig bekend over hoe zij hun leven in de westerse samenleving weer oppakken. Terugkeerders worden nauwlettend in de gaten gehouden door de AIVD en er wordt in sommige gevallen onderzocht of en hoe zij vervolgd kunnen worden.

Daarnaast kan de studiefinanciering voor scholieren stop worden gezet bij langdurige afwezigheid (bijvoorbeeld als iemand deelneemt aan de jihadistische strijd in het buitenland). Indien een persoon die op dit niveau onderwijs volgt langer dan 5 weken afwezig is, bericht de onderwijsinstelling de DUO hierover.

Evaluatie

Het is van belang om van elkaar te leren van zaken die niet goed gaan. Een school met een leerling, die naar Syrië is vertrokken en daar is omgekomen, heeft wellicht een gevoel van falen en verdriet. Van belang is om daar aandacht aan te geven en daarbij de volgende vragen te stellen: wat hebben we gemist, hadden we iets kunnen zien, waren er nog (andere) interventies mogelijk geweest? Wat zouden we hiervan kunnen leren, zijn er nog (betere) signalerings- en samenwerkingsmogelijkheden? Ook kan het van belang zijn om bijvoorbeeld met de politie na te bespreken waarom er een inval bij een leerling heeft plaatsgevonden en te kijken of er alternatieven mogelijk waren geweest. Dit kan samenwerking en begrip in de toekomst bevorderen.

NRC.nl, 4 september 2014

—

Drie van de vier ouders uit Huizen die dit weekend werden aangehouden op verdenking van het steunen van de gewapende strijd van terreurorganisatie IS moeten worden vrijgelaten. De vierde, een 34-jarige man, mag twee weken worden vastgehouden. Dat heeft de rechter-commissaris in Lelystad bepaald, schrijft persbureau Novum.

Het eerste ouderpaar werd vrijdagavond aangehouden. Bij het doorzoeken van het huis van de 30-jarige vrouw en de 31-jarige man werden aanwijzingen gevonden dat het gezin op het punt stond te vertrekken uit Nederland.

Een dag later werd een ander stel uit Huizen opgepakt. Deze 34-jarige man en zijn 32-jarige vrouw worden net als het andere echtpaar verdacht van het steunen van de gewapende strijd van IS en deelneming aan een terroristische organisatie.

De in totaal zes kinderen, in de leeftijd van 8 maanden tot 9 jaar, van de twee echtparen zijn uit huis geplaatst bij pleegouders. Voor een periode van drie maanden zijn ze onder toezicht gesteld van jeugdzorg. De paspoorten van de gezinnen zijn vervallen.

Hoofdstuk 3

Waar kunnen onderwijsinstellingen terecht?

Het aantal leerlingen en studenten waar onderwijsinstellingen zorgen over hebben met betrekking tot radicalisering is relatief klein. Dat betekent dat onderwijsinstellingen doorgaans weinig ervaring hebben met het signaleren en eventueel doorverwijzen van radicaliserende leerlingen. Toch is alertheid ten aanzien van radicalisering binnen het onderwijs belangrijk. Daarom verdient het aanbeveling dat scholen hierin worden ondersteund. Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat het interne netwerk van de school wordt aangesloten op een extern netwerk dat die steun kan bieden.

Die professionele ondersteuning is nog niet overal goed op orde. De meldingen van jongeren waar zorg over is, komen nu vaak op verschillende plekken terecht (Jeugdzorg, gemeente, meldpunten) en daar beschikt men over wisselende expertise. Daarom is het delen van ervaringen en good practices, zowel op landelijk als lokaal niveau, van wezenlijk belang.

Hieronder volgt een lijst van instellingen en organisaties die elk over een bepaalde expertise beschikken die relevant kan zijn met betrekking tot radicalisering. Alle genoemde instellingen kunnen in verband hiermee geraadpleegd worden en bieden in veel gevallen ook ondersteuning.

3.1 Voor vragen en ondersteuning over radicalisering

Stichting School & Veiligheid

> www.schoolveiligheid.nl

Stichting School & Veiligheid ondersteunt scholen bij het bevorderen van een sociaal veilig klimaat. Dit doen zij door het geven van actuele informatie en deskundig advies via hun website, trainingen, conferenties en een helpdesk. Sociale veiligheid gaat over het bevorderen van sociaal gedrag bij jongeren. Bijvoorbeeld door gedragsregels op school te introduceren en actief grensoverschrijdend en ongewenst gedrag tegen te gaan. Daartoe worden onder meer gerekend: pesten, agressie, geweld, discriminatie, racisme, seksuele intimidatie, radicalisering en extremisme. Stichting School & Veiligheid richt zich op schoolleiders, leraren, vertrouwenspersonen, ouders en leerlingen en wordt gesubsidieerd door het Ministerie van OCW.

School & Veiligheid biedt gratis schoolondersteuning op maat voor scholen die worstelen met radicalisering of polarisatie. Scholen die vragen hebben over radicalisering kunnen daarvoor terecht bij de helpdesk van School & Veiligheid: telefoon (030) 285 66 16 (schooldagen van 9.00-16.00).

Expertise-unit Sociale Stabiliteit (Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid)

> ess@minszw.nl

De Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) is begin 2015 van start gegaan. De ESS is deskundig op het gebied van maatschappelijke spanningen en radicalisering en adviseert gemeentes, scholen en gemeenschappen hoe ze daar in de praktijk mee kunnen omgaan. In praktisch zin, maar ook in termen van beleid. Scholen kunnen contact opnemen met de ESS voor een concreet advies, maar kunnen zich ook inschrijven op een training. Bijvoorbeeld op de training Omgaan met Idealen (OMI), die antwoord geeft op vragen als: wat houdt radicalisering precies in? Hoe verhoudt radicalisering zich tot de idealen van jongeren? En boven alles: hoe ga je als betrokkene het gesprek aan met jongeren over dit onderwerp?

Meldpunt discriminatie van het Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders (SMN)

> www.smn.nl/discriminatie/meldpunt

Om de meldings- en aangiftebereidheid onder Marokkaanse Nederlanders te bevorderen, startte het SMN in 2013 een speciaal digitaal meldpunt. Hier kan melding worden gemaakt van discriminatie. Vanaf 2015 is SMN ook een Meldpunt Radicalisering gestart (telefoonnummer (06) 81 89 35 29). Ouders die zich zorgen maken over hun radicaliserende kinderen kunnen hier terecht.

Het SMN lanceerde deze hulplijn als antwoord op de toenemende onrust over radicalisering onder jongeren in de samenleving, vooral binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap. De hulplijn moet het ouders makkelijker maken advies te vragen als ze bezorgd zijn over hun kinderen.

Het Meldpunt Radicalisering van het SMN beschikt over een twintigtal daartoe opgeleide vertrouwenspersonen die ouders en familieleden persoonlijk adviseren. Tot hun taak behoort ook het doorverwijzen naar 'geëigende instanties.' Daarvoor moet de beller wel eerst toestemming geven. "Het uiteindelijke doel is ouders en familieleden in staat te stellen signalen van radicalisering te duiden en de hulpmogelijkheden bij probleemsituaties beter te benutten", aldus het SMN. De organisatie informeert ouders over het Meldpunt Radicalisering via moskeeën, lokale organisaties en sociale media.

Meldpunt Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs

> www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/vertrouwensinspecteurs/veiligheid-van-kinderen-en-jongeren-op-scholen

Scholen die signalen opvangen van discriminatie, en/of radicalisering kunnen dat doorgeven aan het Meldpunt Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs. Het Meldpunt is dagelijks bereikbaar voor alle betrokken bij het onderwijs. Telefoon: 0900 – 111 31 11 (tijdens kantooruren en tegen lokaal tarief). De vertrouwensinspecteurs hebben een adviserende en ondersteunende rol en scholen kunnen met hen overleggen over situaties die met polarisatie en radicalisering te maken hebben.

NJI Kennisinstituut

> www.nji.nl

Het Nederlands Jeugdinstituut, landelijk kennisinstituut voor jeugd en opvoeding, werkt aan verbetering van de kwaliteit van de jeugdsector. Het NJI heeft een tiental factsheets ontwikkeld over polarisatie en radicalisering die via de website beschikbaar zijn.

National Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

> www.nctv.nl

Op het gebied van radicalisering geeft het NCTV diverse trainingen voor eerstelijnsprofessionals, zoals wijkagenten, jongerenwerkers, reclasseringsambtenaren en docenten. Deze trainingen hebben een basis- of verdiepingsniveau met betrekking tot het jihadisme en zijn vooral gericht op kennisverwerving, inzicht in het proces van radicalisering en het herkennen en duiden van signalen van potentieel-gewelddadige eenlingen (PGE).

De Toolbox Extremisme bundelt de in de afgelopen jaren door de Rijksoverheid ontwikkelde producten en biedt ze op integrale wijze aan: <https://toolbox-extremisme.nctv.nl>

Kinderombudsman

> www.dekinderombudsman.nl

De Kinderombudsman ziet er op toe dat in Nederland de rechten van het kind worden nageleefd. Het is een onafhankelijk instituut, dat sinds 1 april 2011 bestaat. De Kinderombudsman adviseert kinderen, jongeren en professionals over manieren waarop ze voor hun rechten kunnen opkomen: alleen, of als groep.

De Kinderombudsman adviseert tevens gevraagd en ongevraagd het parlement en organisaties en maakt mensen bewust van de kinderrechten. Op die manier verbetert hij de positie van kinderen en jongeren in Nederland. Hij rapporteert jaarlijks aan de Tweede Kamer.

Meld Misdaad Anoniem

> www.meldmisdaadanoniem.nl

Meld Misdaad Anoniem (M.) is het onafhankelijke meldpunt waar burgers anoniem informatie kunnen geven over criminaliteit en misdaad. Over meldingen die betrekking hebben op extremisme zijn door Meld Misdaad Anoniem afspraken gemaakt met het ministerie van Veiligheid en Justitie. Deze meldingen, zowel van burgers als professionals, kunnen betrekking hebben op alle vormen van extremisme: links-, rechts-, islamitisch- en dierenrecht-extremisme. Vanzelfsprekend moet het hierbij gaan om een strafbaar feit of de voorbereiding van een strafbaar feit.

Medewerkers van M. zijn getraind op dit onderwerp. Bellers met hulpvragen worden doorverwezen naar de gemeente, de wijkagent of de hulplijn radicalisering van het Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders (SMN). Deze hulplijn is in het leven geroepen om bezorgde ouders en familieleden informatie, hulp en advies te bieden over onderwerpen als radicalisering en jihadisme

3.2 Voor ondersteuning op lokaal niveau

HALT

> www.halt.nl

Halt richt zich op het voorkomen, bestrijden en straffen van jeugdcriminaliteit. Halt heeft de wettelijke taak voor de uitvoering van de Halt-straft voor delicten als schoolverzuim, diefstal en vernieling. Vanuit deze taak is Halt de verbindende partner tussen het gezin, de wereld van het jeugdstrafrecht, het onderwijs, hulpverlening en alle organisaties waarmee jongeren te maken hebben. Halt werkt samen met scholen aan een veiliger en socialer leef- en leerklimaat op en rondom de school. Een klimaat waarin leerlingen zich veilig voelen en toekomen aan leren en aan ontwikkeling van hun talenten. En waarin personeel zich veilig voelt, werkplezier ervaart en komt tot goede prestaties. Halt ondersteunt scholen door veiligheidsthema's bespreekbaar te maken. Halt verzorgt o.a. voorlichtingslessen, ouderbijeenkomsten en veiligheidsadvies aan scholen.

Gemeenten

Voor veel gemeenten die te maken krijgen met de jihadgang is deze specifieke problematiek nieuw. Er blijkt veel behoefte aan kennis en informatie over dit onderwerp te zijn. De NCTV en de AIVD versterken de ondersteuning van het lokaal bestuur en andere lokale partners:

- in alle relevante gemeenten worden de burgemeesters regelmatig geïnformeerd over ontwikkelingen met betrekking tot deze problematiek;
- per gemeente worden strategische sessies over de jihadgang georganiseerd. Bijvoorbeeld over hoe een casuoverleg kan worden opgezet en dergelijke;
- onder coördinatie van de NCTV vindt maandelijks een uitwisseling plaats tussen de meest relevante gemeenten waar deze problematiek speelt. Ook de AIVD sluit hierbij aan;
- de nationale partners (NCTV, AIVD, politie en OM) komen eveneens regelmatig bijeen.

In sommige gemeenten, met name in de gemeentes die veel Syriëgangsters hebben, zoals bijvoorbeeld Amsterdam en Den Haag, is een structuur opgezet waarin onderwijs, gemeente, politie en Jeugdzorg elkaar vinden en onder meer casussen bespreken.

In het Veiligheidshuis in Den Haag bijvoorbeeld bespreken gemeente, politie, justitie en andere partijen individuele gevallen en trekken zoveel mogelijk één lijn. Zo bepalen de betrokken instanties bijvoorbeeld of er een harde aanpak aangewezen is en of strafrechtelijk optreden noodzakelijk is. Ook kan het uiteraard zijn dat mildere maatregelen meer kans van slagen hebben, bijvoorbeeld het inschakelen van ouders of familie. De gemeente Amsterdam heeft zelf ook een meldpunt opgezet. Dat meldpunt is met name bedoeld voor professionals die vragen of zorgen hebben over individuele gevallen waarin mogelijk sprake is van radicalisering. Het meld- en adviespunt kan helpen om een situatie te beoordelen en adviseren over hoe te handelen. Als het moet kan dat ook anoniem. Meldpunt gemeente Amsterdam:

> www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/veiligheid/openbare-orde/kennisbank/radicalisering

Veiligheidshuizen

> www.veiligheidshuizen.nl

Veiligheidshuizen zijn samenwerkingsverbanden die partners uit de strafrechtketen, de zorgketen, gemeentelijke partners en bestuur verbinden in de aanpak van complexe veiligheidsproblematiek. Het doel van de samenwerking is onder andere het terugdringen van overlast, huiselijk geweld en criminaliteit.

De ketenpartners signaleren problemen, bedenken oplossingen en voeren die samen uit. Werkprocessen worden op elkaar afgestemd, zodat strafrecht en zorg elkaar aanvullen. Er wordt ingezet op gedragsverandering, recidivevermindering en verbetering van de kwaliteit van leven van de delinquent. Men gaat dadergericht, gebiedsgericht en probleemgericht te werk. Er zijn lokaal verschillen als het gaat om de partners die in het Veiligheidshuis participeren. Een aantal organisaties participeert in alle Veiligheidshuizen, te weten: gemeenten, politie, Openbaar Ministerie, Raad voor de Kinderbescherming, Reclasseringsorganisaties, Welzijnsorganisaties.

Op het moment dat opgepikte signalen wijzen op jihadistische radicalisering, is het zaak de juiste partijen bij elkaar aan tafel te krijgen. Vervolgens kunnen alle partijen op basis van hun eigen expertise een casus beoordelen en een interventiestrategie opstellen die risico's tot een minimum beperken. Het type interventie hangt sterk af van de persoon en de context waar een en ander zich afspeelt. Het zal hoe dan ook altijd maatwerk moeten zijn. Iemand die net kennismaakt met het jihadistische gedachtegoed moet anders benaderd worden dan iemand die verhard is teruggekeerd van de strijd in Syrië.

De praktijk wijst uit dat het nuttig is om over een multidisciplinair samenwerkingsverband te beschikken waar casusoverleg kan plaatsvinden over signalen van radicalisering, uitreis en zeker ook terugkeer. Dat overleg kan bijvoorbeeld plaatsvinden in het Veiligheidshuis of in andere bestaande overleggen voor bijzondere doelgroepen. Maar het kan ook een apart opgerichte werkgroep zijn als de situatie daarom vraagt.

Veilig thuis

> www.vooreenveiligthuis.nl

Het Algemeen meldpunt kindermishandeling (AMK) is per 1 januari 2015 opgegaan in een nieuwe organisatie: 'Veilig Thuis'. Telefoon 0800-2000 (dag en nacht, ook in het weekend). Veilig Thuis is het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling dat regionaal werkt. Slachtoffers, daders en omstanders kunnen hier terecht kunnen voor deskundige hulp en advies. Veilig Thuis is er voor iedereen, jong en oud, die te maken heeft met huiselijk geweld of kindermishandeling. Veilig Thuis geeft advies en biedt ondersteuning, ook aan professionals.

3.3 Materialen en websites over burgerschap

Stichting leerplanontwikkeling

> www.slo.nl

SLO faciliteert de inbedding van burgerschapsvorming in het Nederlandse onderwijs. Om de veelheid aan opvattingen en initiatieven te kunnen inkaderen en relateren aan het schooltoezicht, ontwikkelt SLO producten en diensten die helpen bij het maken van eigen keuzes. Uitgangspunt is de nota 'Een basis voor burgerschap'. Deze bevat onder meer een leerplankundig model met per domein doorlopende leerlijnen voor primair en voortgezet onderwijs.

Nieuws in de klas

> www.nieuwsindeklas.nl

Nieuws in de klas helpt docenten in het primair en voortgezet onderwijs nieuwsmedia in hun lesprogramma te verwerken. Gebruikmakend van de Nieuwsservice werken zij met hun leerlingen aan taalvaardigheid, mediawijsheid en burgerschap.

Omgaan met idealen

> www.omgaanmetidealen.nl

Deze website biedt informatie om met radicalisering om te gaan. Zowel thuis, op school als op straat. De expertise van FORUM is hier gebundeld in een handzaam instrument.

De Vreedzame School

> www.devreedzameschool.nl

De Vreedzame School is een compleet programma voor basisscholen voor sociale competentie en democratisch burgerschap. Het beschouwt de klas en de school als een leefgemeenschap, waarin kinderen zich gehoord en gezien voelen, een stem krijgen, en waarin kinderen leren om samen beslissingen te nemen en conflicten op te lossen.

De Vreedzame School streeft er naar om kinderen te leren:

- op een positieve en zorgzame manier met elkaar om te gaan;
- op een democratische manier met elkaar beslissingen te nemen;
- constructief conflicten op te lossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar en voor de gemeenschap;
- open te staan voor verschillen tussen mensen.

Het programma wil niet alleen kinderen bovenstaande sociale competenties leren, maar vooral ook een positief sociaal en moreel klimaat in de school creëren, waar een opvoedende en gedragsregulerende werking van uitgaat. Het hart van De Vreedzame School wordt gevormd door een lessenserie. In het tweejarige invoeringstraject staat in de teamtrainingen het bijbehorende leerkrachtgedrag centraal. In het eerste jaar wordt de lessenserie ingevoerd en in het tweede jaar leerlingmediatie.

Codenaam Future

> www.codenamefuture.nl

Codename Future biedt interactieve onderwijsprojecten die zowel leerlingen als docenten uitdagen. Ze gaan praktisch aan de slag met uiteenlopende maatschappelijke onderwerpen op het gebied van mediawijsheid, burgerschap, natuur & milieu, ondernemend onderwijs en maatschappelijke stage.

Maatschappelijke opdracht

> www.maatschappelijkeopdracht.nl

Aan de slag met de maatschappelijke opdracht op school. Deze website biedt tips, tools, achtergronden en voorbeelden voor scholen in primair en voortgezet onderwijs om keuzes te maken met het invullen van de maatschappelijke opdracht van de school.

Deze kan helpen vragen te beantwoorden als 'Waar besteed ik wel aandacht aan en waar niet?', 'Waar liggen de grenzen en waar liggen prioriteiten?', 'Hoe zorg je voor een stevige verbinding met de omgeving waarin leerlingen opgroeien?'.

Mensenrechten

> www.mensenrechten.nl

Deze site geeft achtergrondinformatie over mensenrechten, discriminatie en dergelijke.

Het recht om in vrijheid een mening te kunnen vormen en deze ook in vrijheid te kunnen uiten, is een absolute voorwaarde voor een democratische samenleving. Het uitoefenen van de menings- en uitingsvrijheid kan onrecht aan het licht brengen en biedt iedereen de vrijheid zich kritisch te mengen in politieke discussies. Daarbij is een onafhankelijke, diverse en vrije pers een onmisbare voorwaarde.

Educatief Programma Jongeren

Het Educatief Programma Jongeren (EPJO) is een samenwerkingsverband tussen OM, politie en de Peter Faber Stichting. Dit programma is bestemd voor basisschoolleerlingen van groep 7 en 8 en gaat over normen, waarden, fatsoen en het maken van keuzes. Wat kan wel en wat kan niet? Wat heeft asociaal of zelfs crimineel gedrag voor gevolgen voor slachtoffer en dader? Of voor de omgeving? Pesten en verloedering en ook radicalisering worden bespreekbaar gemaakt. Persoonlijke verantwoordelijkheid wordt benoemd. Consequenties worden inzichtelijk gemaakt. Door samenwerking met de Peter Faber Stichting en jongeren met een justitieel verleden ligt er een programma dat simpel, helder en begrijpelijk is. Meer informatie bij: Programmamanager EPJO: Hemmo Keijzer; hemmo.keijzer@politie.nl
Trainer EPJO: Gerard Zwarts; gerard.zwarts@politie.nl

3.4 Materialen en websites over radicalisering, sociale uitsluiting, criminaliteit en discriminatie

---

> www.annefrank.org

De stichting is een onafhankelijke non-profitorganisatie die de onderduikplek en de dagboeken van Anne Frank beheert en Anne Franks levensverhaal wereldwijd uitdraagt. Met Anne Franks levensverhaal als basis, tegen de achtergrond van de Jodenvervolging en de Tweede Wereldoorlog, ontwikkelt de stichting educatieve programma's en producten. Het doel is jongeren bewust te maken van de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie.

> www.vredeseducatie.nl

De Stichting Vredeseducatie werkt aan interactieve methodieken op het terrein van de burgerschap, democratie, diversiteit, conflicthantering en de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in relatie tot het heden. De medewerkers zijn gespecialiseerd in didactische concepten, interactieve reizende en permanente tentoonstellingen en innoverende onderwijsprojecten.

> www.art1.nl

Art.1 is het landelijk kenniscentrum op het gebied van discriminatie op alle gronden (ras, sekse, leeftijd, seksuele voorkeur, afkomst etc.). Iedereen die discriminatie wil of moet voorkomen en bestrijden, zoals overheden, bedrijven en belangenorganisaties, kan bij Art.1 terecht voor informatie, onderzoek, advies en training op maat.

> www.centrumvoornascholing.nl

Als een leerling radicaliseert, is de school één van de plekken waar dat zichtbaar kan worden. Dit maakt dat docenten een rol hebben als zij zien dat een leerling zich begint af te keren van de samenleving. Om op constructieve wijze met de klas in gesprek te gaan heeft het Centrum voor Nascholing een training ontwikkeld in samenwerking met experts van de Universiteit van Amsterdam. Hiermee vergroten docenten hun handelingsrepertoire.

> www.cot.nl

De rode draad in de dienstverlening van het COT vormt veiligheids- en crisismanagement. Het COT streeft ernaar waarnemingen te doen: binnen betrokken organisaties, op 'onveilige' stedelijke locaties en gedurende buitengewone omstandigheden. De analyses van het COT hebben zowel een kennisgerichte als een praktijkgerichte doelstelling. Het COT adviseert idealiter op basis van onderzoek en een door betrokken partijen (gemeente, politie, OM en andere partners) gedeelde problemdiagnose, over de vormgeving van een lokale aanpak ten aanzien van polarisatie en radicalisering.

> www.omgaanmetidealen.nl

Het vormen van idealen hoort bij de ontwikkeling van jongeren. Sommige jongeren kunnen wel een stap verder gaan. Links, religieus, dierenlievend of rechts. Maar wat is normaal? En wat is extreem? Deze website biedt informatie om met radicalisering om te gaan. Zowel thuis, op school als op straat. De expertise van FORUM is gebundeld en vertaald in een instrument voor ouders, docenten en professionals in het jeugdwerk.

> www.integraalveilig-ho.nl

Vanaf 2010 hebben verschillende onderwijsinstellingen in nauwe samenwerking met ketenpartners in het programma Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs gefaseerd gewerkt aan het verzamelen en ontwikkelen van instrumenten met betrekking tot integrale veiligheid, waaronder Jihadisme, radicalisering, gewelddadige eelingen, cybercrime, hacken, misbruik persoonsgegevens, spionage, onvoldoende aandacht voor informatiebeveiliging in ketens en misbruik bij wetenschappelijke integriteit.

> www.rijksoverheid.nl

De website Rijksoverheid.nl is de gezamenlijke website van de 11 ministeries. Ministeries houden zich onder andere bezig met wetsvoorstellen, regels en beleidsplannen maken. Daarover is op deze site informatie te vinden, waaronder over veiligheid en terrorismebestrijding.

> <http://terra-net.eu/index.php>

In augustus 2012 is het Europese project 'TERRA Terrorism and Radicalisation, a European network based learning and prevention program' van start gegaan. Het project wordt gefinancierd door de Europese Commissie en is gericht op het voorkomen van radicalisering van kwetsbare jongeren. Impact/Arq is de coördinator van het project en zij werkt samen met NAVT, de organisatie uit Spanje die de belangen behartigt van de slachtoffers van de aanslagen op 11 maart 2004 in Madrid. Zij hebben een Europees netwerk opgezet van alle organisaties die in Europa de belangen van de slachtoffers van terrorisme vertegenwoordigen. Op basis van de kennis die in samenwerking met slachtoffers van terrorisme is ontwikkeld, wordt de wetenschappelijke kennis in kaart gebracht en wordt materiaal ontwikkeld om radicaliserende jongeren tijdig te identificeren en te voorkomen dat zij verder radicaliseren. Ook wordt de expertise gebruikt van voormalig radicalen en zullen zij een belangrijke rol spelen in het begrijpen van de drijfveren van deze jongeren en in het ontwikkelen van instrumenten om radicalisering tegen te gaan.

Literatuur

- AIVD (2014). *Transformatie van het jihadisme in Nederland: Zwermodynamiek en nieuwe slagkracht*. Den Haag: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- AIVD. (2004) *Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- Bie, J. de, Poot, C. de, Leun, J.P. van der (2013) Illegaal verblijvende moslimmigranten in jihadistische samenwerkingsverbanden. *Tijdschrift voor Criminologie* 2; 55: 155 - 174.
- Christmann, K. (2012) *Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Evidence*. Youth Justice Board for England and Wales.
- Davies, L. (2008). *Educating against extremism*. Stoke on Trent, UK: Trentham Books.
- Delfos, M. (2004). *Communiceren met pubers*. Paper bij een symposium in de abdij van Postel.
- Horgan, J. (2008) 'From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618 (1), pp.80-94.
- Kassenberg, A. (2002). *Wat scholieren bindt: sociale gemeenschap in scholen*. Dissertatie. Groningen: Universiteit van Groningen.
- Loeber, R., Slot, W. & Stouthamer-Loeber, M. (2008). A cumulative developmental model of risk and promotive factors. In: R. Loeber, W. Slot, P.H. van der Laan & M. Hoeve, M. (red.) *Tomorrow's criminals: The development of child delinquency and effective interventions*. Ashgate: Ashgate Press.
- Moors, J. & Reek Vermeulen van den, E. (2010) *Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland*. Deelrapport literatuurstudie. Universiteit van Tilburg.
- NCTV (2014). *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme. Overzicht maatregelen en acties*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751-783.
- Pligt, J. van der & Koomen, W. (2009). *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Prudon, P. & B. Doosje (2015). Radicalisering: een analyse in termen van sekten. *De Psycholoog, Maandblad Nederlands Instituut van Psychologen* 50; 2: 24 - 30.
- RAN, Radicalisation Awareness Network.
Zie ook http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/index_en.htm
- RecoRa-project (Recognising Radicalisation) 2008, gemeente Amsterdam samen met Birmingham, Rotterdam, Essen, Den Haag en Utrecht.
- Reitsma, M. (2013). *De school als gemeenschap: Hoe w(m)eeet je dat?* Den Bosch: KPC Groep.
- San, M. van, Sieckelinck, S. & Winter, M. de (2010). *Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Terrorisme and Radicalisation (TERRA) 2015. *Folder voor leraren en jeugdwerkers*. Zie ook toolkit <http://terratookit.eu/>

Verhoeven, S. (2014). Hoe ontwikkel je de school tot oefenplaats voor democratie? In: K. Jurrius & H. Toringa (red.). *Opvoeden tot betrokkenheid: lessen uit de wetenschap*. Amsterdam: uitgeverij SWP.

Verhoeven, S. (2012). *De school als oefenplaats voor democratie*. Dissertatie. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Vizea (2014). *Radicaal (on)zichtbaar. De zorgen om radicalisering van moslimmeiden in beeld*. Amsterdam: Vizea & Stadsdeel West.

Weggemans, D., Bakker, E. & Grol, P (2014). Who Are They and Why Do They Go? The Radicalisation and Preparatory Processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters. *Perspectives on Terrorism*. Volume 8, Issue 4.

Westenberg, P.M. (2008). *De Jeugd van Tegenwoordig!* Dissertatie. Leiden: Universiteit Leiden.

Wienke, D. en O. Ramadan (2011). Polarisatie en radicalisering bij jongeren. Vragen en antwoorden ten behoeve van professionals werkzaam in eerstelijnsorganisatie en in het onderwijs. <http://www.nji.nl/nl/Publicaties/Polarisatie-en-radicalisering-bij-jongeren.html>

Wolf, A. de & B. Doosje (2010) *Aanpak van radicalisme. Een psychologische analyse*. Amsterdam: SWP Uitgeverij.

Zannoni, M. Varst, L.P van der, Bervoets, E.J.A., Wensveen, M., Bolhuis, V.J. van & Torre, E.J. van der (2008). *De rol van de eerstelijnswerkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.

Radicx

Instrument

Om risicofactoren van jongeren in beeld te krijgen en om een inschatting te maken of er gerede zorgen zijn dat een jongere radicaliseert, is het instrument Radicx ontwikkeld. Dit interview-instrument kan houvast bieden bij 'een niet-pluis gevoel' en argumenten geven om bijvoorbeeld het netwerk in te schakelen. Het is geen model om de kans op radicalisering te voorspellen.

Doel van dit instrument is dat door uitwisseling van informatie en door het delen van observaties en interpretaties, het beeld over een jongere completer wordt. Daarmee wordt het niet-pluisgevoel meer dan een onderbuikgevoel en kan een verdere onderzoeks- of zorgvraag scherper geformuleerd worden. In dit gezamenlijke proces wordt immers ook duidelijk wat niet bekend is over de jongere en of bijvoorbeeld alle bronnen rondom een jongere voldoende zijn geraadpleegd en in beeld gebracht.

De leefwereld van de jongere wordt gestructureerd en methodisch in kaart gebracht, door te kijken naar:

- de ideologische en politieke opvattingen van de jongere;
- de culturele en religieuze opvattingen van de jongere;
- het gedrag en de denkbeelden van de jongere;
- de relaties en contacten van de jongere.

Er wordt niet alleen gekeken naar de bedreigende factoren (bijvoorbeeld: lijkt in een andere, afgesloten wereld te leven) maar ook de positieve en beschermende factoren worden zichtbaar gemaakt (bijvoorbeeld: goed contact met de mentor, vrienden en/of ouders)

Nadat de leefwereld van de jongere in beeld is gebracht, vindt een interpretatie plaats van de feiten.

Er zijn verschillende uitkomsten denkbaar:

- er zijn zorgen op het gebied van radicalisering. Specifiek advies of hulp moet worden ingeschakeld;
- er zijn zorgen. Deze duiden niet op radicalisering maar op bijvoorbeeld problemen thuis of psychische problemen. Specifieke hulp moet worden ingeschakeld;
- er is op een aantal terreinen nog onvoldoende informatie beschikbaar waardoor verder onderzoek nodig is, bijvoorbeeld door in gesprek te gaan met klasgenoten, ouders of andere belangrijke actoren;
- het lijkt erop dat de jongere 'extremer' gedrag laat zien maar dit is passend bij de puberteit en heeft begrenzing nodig.

Werkwijze Radicx

Breng een aantal mensen bij elkaar die de jongere goed kennen en doorloop met elkaar de volgende zes stappen.

Radicx Stap 1. Start casus

- Over wie gaat het?
- Wat maakt dat we ons zorgen maken over deze jongere?

Om de zorgen op een rij te zetten kunnen gerichte vragen behulpzaam zijn. De vragen zijn in vier domeinen opgedeeld: Gedrag, Contacten, Culturele/religieuze uitingen en Politieke/ideologische uitingen. Hieronder is dat in Figuur 1. weergegeven.

Blijf bij het beantwoorden van de vragen dicht bij feiten en waarneembaar gedrag en probeer niet te interpreteren. Wees concreet en geef voorbeelden waarbij **wat**, **hoe** en **wanneer** benoemd worden.

Vragen domein 1: Gedrag

Persoonskenmerken

- Uit de jongere frustratie over zijn eigen positie?
- Voelt de jongere zich achtergesteld of gediscrimineerd?
- Hoe denkt de jongere over zichzelf (zelfbeeld en zelfvertrouwen)?

- Is de jongere vatbaar voor de invloed van anderen?
- Is de jongere kwetsbaar vanwege zijn psychische of verstandelijke vermogens?
- Heeft de jongere een strafblad?
- Is de jongere in aanraking geweest met de politie?
- Heeft de jongere andere belangrijke kenmerken? (positief of negatief).

Vragen domein 2: Contacten

Thuis/gezin/familie

- Hoe is het contact met de ouders?
- Hebben de ouders grip op de jongere?
- Weten de ouders wat de jongere zoal doet?
- Zijn er problemen in het gezin?
- Wat is er bekend over eventuele broers en zussen?
- Spelen er andere opvallende zaken binnen het gezin? (positief of negatief).
- Wat weet je over de sociale omgeving van de jongere? Is die sociale omgeving groot, divers, beperkt, et cetera?

School

- Is er sprake van veranderingen in de schoolprestaties? (positief of negatief).
- Spijbelt de jongere?
- Zijn er veranderingen in de houding en opstelling van de jongere jegens leraren op school?
- Spelen er andere opvallende zaken op school? (positief of negatief).

Vrijtijdsbesteding

- Wat doet de jongere in zijn vrije tijd?
- Met welke mensen gaat de jongere om?
- Is er sprake van veranderingen in de vriendengroep?
- Zijn er zorgen geuit door vrienden?
- Heeft de jongere veel verschillende soorten vrienden? Wie zijn z'n vrienden?
- Zit de jongere veel op internet en social media?
- Weet je wat de jongere doet op internet?
- Zijn er andere zaken die opvallen in zijn vrijetijdsbesteding (positief of negatief)?

Overig

- Ondersteuning (jeugdzorg, maatschappelijk werk, et cetera)

Vragen domein 3: Culturele/religieuze uitingen

- Zijn er veranderingen in uiterlijkheden, zoals bijvoorbeeld kleding?
- Zijn er veranderingen in religieuze uitingen, zoals bidden, moskeebezoek, et cetera?
- Gaat de jongere in discussie over de religieuze beleving van anderen?
- Zijn er veranderingen in culturele uitingen zoals het bezoeken van culturele evenementen?

Vragen domein 4: Politieke/ideologische uitingen

- Voelt de jongere zich betrokken bij politieke gebeurtenissen die te maken hebben Jihad, Syrië, aanslagen?
- Keurt de jongere geweld goed?
- Wil de jongere anderen overtuigen van zijn (politieke) opvattingen?
- Kijkt de jongere gewelddadige filmpjes op internet?
- Draagt de jongere politieke symbolen?
- Erkent de jongere gezag?
- Erkent de jongere de democratie?
- Zijn er andere zaken waardoor er zorgen zijn?
- Is er sprake van positieve uitingen rondom Jihad, Syrië, politieke aanslagen, et cetera?

-
- Is er sprake van opmerkelijk gedrag, ideologisch gekleurde gespreksonderwerpen of provocerende uitspraken?
  - Gebeurt dit op meerdere plaatsen (ook buiten de school)?
  - Spreekt uit de houding en gezichtsuitdrukking dat de jongere het meent?
  - Voelt de jongere zich persoonlijk aangevallen bij een weerwoord?
  - Is de jongere betrokken bij conflicten rond dit domein?
  - Heeft de jongere een negatieve kijk op de samenleving?
  - Heeft de jongere (veel) vrienden met afwijkende ideeën die ideologisch gekleurd zijn?
  - Gedragen zijn vrienden zich net zoals hij?
  - Stelt de jongere de Nederlandse wetgeving ter discussie?
  - Neemt de jongere afstand van de Nederlandse wetgeving?
  - Zijn er de laatste tijd veranderingen in het gedrag zichtbaar bij de jongere?
  - Zijn er andere gedragingen waardoor je denkt aan radicalisering? Zo ja, welke?

Radix Stap 2

Opschrijven feiten en gedrag

Iedereen schrijft zichtbaar gedrag van en feiten over de jongere op post-its. Bovenstaande vragen kunnen daarbij behulpzaam zijn maar zijn niet uitputtend.

Radix Stap 3

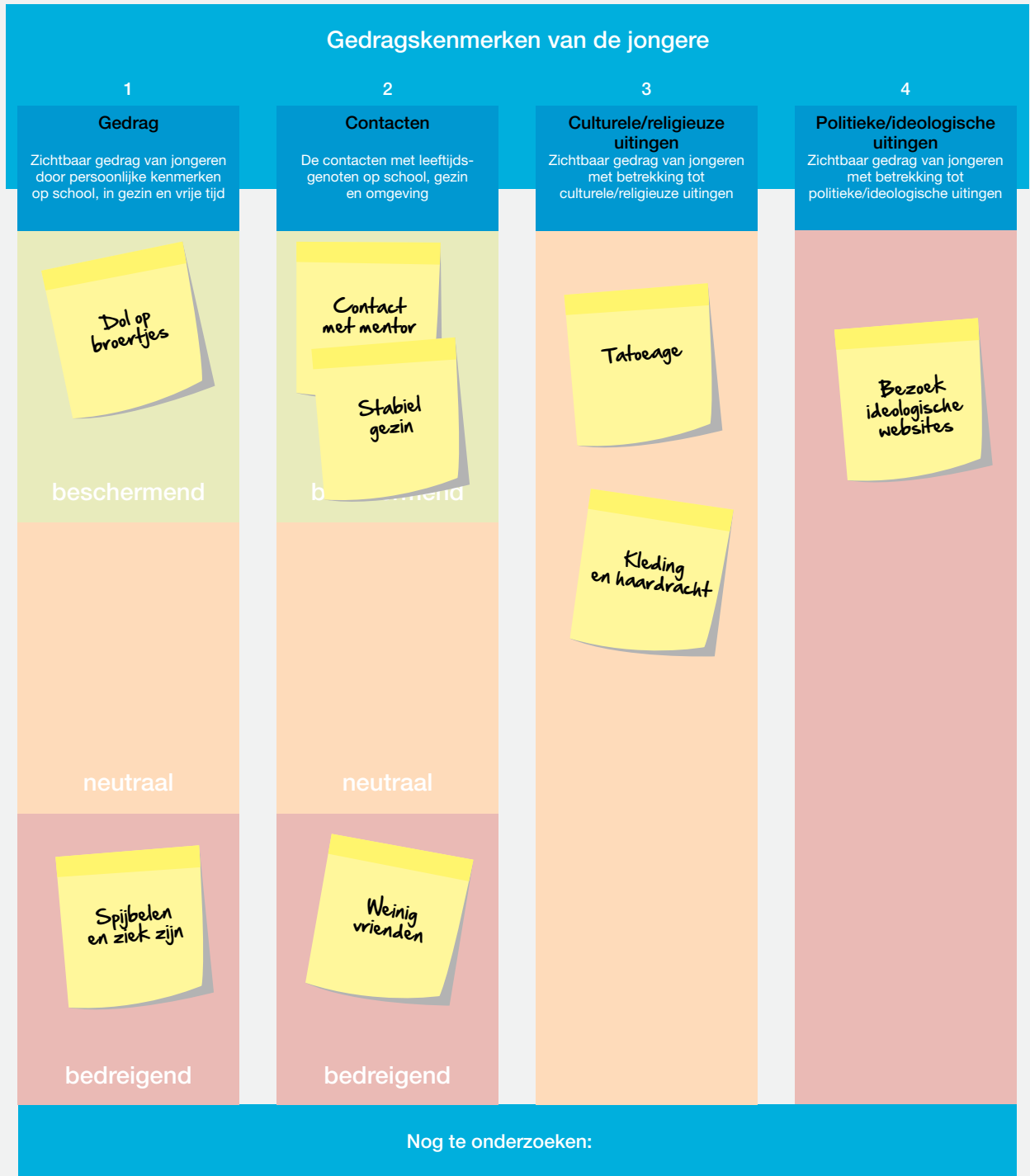
Inventarisatie ondersteunende en bedreigende factoren

Plenair worden de bevindingen van iedereen geïnventariseerd en de post-its op de flap gehangen. Voor de kolommen 'gedragskenmerken' en 'contacten' wordt er onderscheid gemaakt tussen ondersteunende, neutrale of bedreigende factoren.

Bijvoorbeeld: een goed contact met de mentor of met de moeder, kan een ondersteunende factor zijn.

En het feit dat iemand geen vrienden heeft kan een bedreigende factor zijn.

Problemen in het gezin en een negatief zelfbeeld zijn weer bedreigende factoren.

Figuur 1. De vier domeinen die beschouwd worden om radicalisering in te schatten.

Radix Stap 4

Vragenronde

Welke vragen leven er nog? Wat willen we nog weten?

Radix Stap 5

Opmaken balans

Maak de balans op: wat overheerst in de verschillende kolommen?

Is er sprake van uitgesproken risicovol gedrag en in welke kolom(men) is dat terug te vinden?

Vragen die gesteld kunnen worden bij de nabespreking:

1. Wat is het algemene beeld? En wat valt daarbij op?
2. Weten we genoeg over alle domeinen?
3. Wat is de rol van de religie?
4. Is er sprake van veel bedreigend gedrag/contacten/uitingen?
5. Hoe ligt de verhouding tussen ondersteunend en bedreigend gedrag?

Over het algemeen kan gesteld worden dat de stapeling aan bedreigende factoren het risico op een negatief ontwikkelingspad vergroot. Wanneer veel vragen uit de kolom ideologische en politieke opvattingen bevestigend beantwoord worden, is er bij deze jongere de kans aanwezig op een beginnend proces van radicalisering.

Verdieping van religieus gedrag, of uiterlijke kenmerken daarvan, kan een uiting zijn van het zoeken naar een eigen identiteit. Zonder de ideologische component is er geen aanleiding om te denken aan radicalisering.

Het is wel zaak om in gesprek te gaan met de betrokken leerling.

Ondersteunende contacten zijn helpend in de ontwikkeling en kunnen een tegenwicht vormen voor mogelijk bedreigend gedrag of bedreigende contacten .

Radix Stap 6

Welke acties zijn nodig?

Nu de uitkomst van de bespreking van de casus besproken is en meer duidelijkheid over de mogelijke risico's is, kan gekeken worden naar wat de school te doen staat. Hierbij zijn de volgende vragen aan de orde:

- Is er zorg nodig voor de jongere?
- Op welk gebied (gedrag, weerbaarheid, zoeken naar identiteit of mogelijke radicalisering) heeft de zorg betrekking?
- Wie is hiervoor de meest aangewezen persoon binnen de school?
- Welke persoon of instantie kan er nog meer (eventueel extern) bij betrokken worden?

Deze vragen kunnen beantwoord worden nadat er goed en genuanceerd naar de jongere gekeken is, met als uitgangspunt het feitelijk waarneembare gedrag. Wellicht is het nodig om meer informatie te verzamelen over de jongere om beter te kunnen begrijpen wat de achtergrond van bepaald gedrag is. Dit kan een van de acties zijn; bepaal hierbij wie welke aktie doet en op welke termijn, en hoe de coördinatie/terugkoppeling verloopt.

Radix is geen instrument om te bepalen of iemand radicaliseert. Wel kan bij het doorlopen van de stappen duidelijk worden dat er weinig informatie bekend is over een specifieke jongere en dat het nodig is om externe contacten aan te boren om 'het niet-pluisgevoel' verder te onderzoeken. Sommige jongeren vertonen op school voorbeeldig gedrag, terwijl leerkrachten toch het gevoel hebben dat er iets niet in orde is. En ook dan kan bij het doorlopen van Radix duidelijk worden dat veel onbekend is en dat verdere exploratie belangrijk is. Dat geldt met name ten aanzien van de privé-omgeving van de jongere. Daarbij is het contact met de ouders/ verzorgers noodzakelijk om de zorgen weg te nemen, dan wel verdere acties te ondernemen.

